

OM STADENS UTFORMNING

STADSBYGGNADS KVALITETER

GÖTEBORG

STYRGRUPP

Stadsbyggnadskontorets ledningsgrupp

PROJEKTLEDARE

Maj-Britt Olsbo

PROJEKTGRUPP

Lena Jacobsson, Anna-Johanna Klasander och Sven-Olof Ohlsson

ARBETSGRUPP

Mary Halvordsson, Kristina Hultström, Christian Jönsson, Ann Catrin Kärnä, Susanne Lager, Maria Lissvall, Ulrika Lundquist, Ove Nilsson, Åke Persson, Mari von Sivers, Ingrid Sondén, Anders Svensson, Eva Tenow, Lennart Widén, Erik Wikström och Sophia Älfvåg

REFERENSGRUPP STADSBYGGNADSKONTORET

Christer Abrahamsson, Emir Aganovic, Jan Aleby, Johan Altenius, Fredrik Andersson, Hanna Areslätt, Anna Bertilsson, Rune Elofsson, Alvaro Flores, Kenneth Fondén, Annette Forsgren, Maria Gränsbo, Sören Holmström, Malin Häggdahl, Lars Ivarson, Lennart Johansson, Gunnel Jonsson, Anders Jurin, Eva Koninska, Hans Linderstad, Birgitta Löf, Anders Nilsson, Anette Palle, Magnus Sigfusson, Barbro Sundström, Klas Svanbom och Monica Tjäder

REFERENSGRUPP EXTERNT

Fastighetskontoret: Stephan Cedergren; Kretsloppskontoret: Måns Lundh; Kulturförvaltningen: Karl Arvidsson, Sanja Peter; Miljöförvaltningen: Joa Ivarsson, Pernilla Rydeving; Park- och naturförvaltningen: Peter Elofsson; Trafikkontoret: Björn Lindgren, Henrik Petzäll; Tryggare mänskligare Göteborg: Gerd Cruse-Sondén; m.fl.

FOTOGRAF

Martina Cardemyr, sid 40 (överst)

Krister Engström sid 8, 12, 14, 15, 17, 18, 37, 38, 49, 51 och 56

Peter Svensson sid 45 (nederst) och sid 60

Övriga stadsbyggnadskontoret

Godkänd av byggnadsnämnden 6 maj 2008

GRAFISK FORM Carina Schultz PRODUKTION Agadem AB
TRYCK Prinno Linderöths AB, Gbg 0805. Galerie Art Silk 150 / 250 g.
ISBN 91-89088-15-8

INNEHÅLL

Förord 5

Sammanfattning 6

INLEDNING

Visioner och hållbar utveckling 10

STADENS FYSISKA MILJÖ

Göteborg och omvärlden 14

Stadens karaktär 18

Skalan och tätheten 30

De offentliga rummen 32

Skönheten 36

Vattnet och det gröna 40

Rörelser och samband 44

Miljöanpassat byggande 48

MÄNNISKAN I STADEN

Integration 54

Vardagsliv 56

Folkhälsa 60

STADSBYGGANDETS PROCESSER

Samtalet om staden 66

Gemensamma förhållningssätt 68

FÖRORD

Stadsbyggnadskvaliteter vill visa byggnadsnämndens och stadsbyggnadskontorets syn på hur Göteborgs stadsmiljö bör utformas, i en tid av stora förändringar. Staden och regionen växer och förväntningarna ökar därmed på Göteborg som attraktiv regionkärna. Därför finns det många utmaningar inom stadsplaneringen. Den ska främja en hållbar utveckling med människan i centrum, så att Göteborg blir en bra stad att såväl besöka som att bo och verka i.

Stadsbyggnadskvaliteter är tänkta att ge vägledning i den konkreta utformningen av Göteborgs stadsmiljöer. De ska vara ett arbetsverktyg i den praktiska stadsplaneringen, i såväl detaljplaner som i handläggningen av bygglov och bygganmälan samt i lantmäteriärenden. De är ett första steg i arbetet med att utveckla diskussioner kring stadskvaliteter som kan leda till gemensamma förhållningssätt i viktiga frågor. Därför kommer de att bearbetas och fördjupas efterhand i flera avseenden.

Skriften vänder sig även till alla intresserade som vill engagera sig i och diskutera Göteborgs utveckling. Många parter medverkar i stadsbyggandet och samtal kring stadens kvaliteter är viktiga för att skapa gemensamma synsätt. En spännande, vacker och funktionell stadsmiljö har stor betydelse för Göteborg, både som mötesplats i vid mening och som en trivsamt stad att bo i. Ju fler som känner ansvar för detta, desto bättre blir resultatet.

Anneli Hulthén
Ordförande
byggnadsnämnden

Susanna Haby
Vice ordförande
byggnadsnämnden

Lars Ivarson
Stadsbyggnadsdirektör

Möjligheter till möten mellan människor är en av stadens grundidéer.

Stadens bebyggelse utvecklas i ständigt samspel mellan gammalt och nytt, mellan det dominerande och det anonyma, mellan det offentliga och det privata.

SAMMANFATTNING

Göteborg och regionen är i tillväxt, näringslivet utvecklas och allt fler vill arbeta, studera och bo här. Detta skapar många spännande utmaningar inom stadsplaneringen. Att bygga staden på ett hållbart sätt är ett övergripande perspektiv i de politiska inriktningsdokument som ligger till grund för dessa *Stadsbyggnadskvaliteter*. De är ett komplement till översiktsplanen, med fokus på stadsmiljöns utformning, och ska vara ett arbetsverktyg i den praktiska stadsplaneringen. De behandlar tre teman i stadsplaneringen: den fysiska miljön, människan i staden samt stadsbyggandets processer.

Stadens fysiska miljö

Många näringar, som är viktiga för Göteborg, har behov av att använda och förändra stadens rum och byggnader. En väl utformad, attraktiv stadsmiljö är ett intressant medel bland många andra för att stärka Göteborgs ställning i *omvärlden* och skapa gynnsamma förutsättningar för företag, samtidigt som de grundläggande dragen i *stadens karaktär* inte får försvagas. Kompletteringar i stadsdelarna ska ske med respekt för stadsmönster och andra viktiga drag. Stadsplaneringen ska exempelvis bestämma en lämplig *skala* hos bebyggelsen på en plats, i förhållande till omgivningen. Hushöjd, gatubredd, kvartersstorlek och andra proportioner bidrar till människors upplevelser av *täthet*. Även i miljöer som utformas med en hög täthet måste stadsrummen vara användbara och upplevas som trivsamma. Ny arkitektur i befintlig miljö ska utgå från ett förhållningssätt till omgivningen som skapar ett läsbart sammanhang mellan nytt och gammalt.

De offentliga rummen, gatorna, platserna och parkerna betyder mycket för Göteborgs identitet och attraktivitet. Att ge möjligheter till möten mellan människor är viktigt i stadsplaneringen, liksom att utveckla alla de *skönhetsvärden* staden besitter, från de stora dragen till detaljer i närmiljön. Rumsskapandet, utifrån de mänskliga måtten, ska betonas. Även *vatten och grönt* ska användas medvetet som gestaltande delar.

Trafikrörelserna kommer att öka i ett växande Göteborg. Bebyggelse och trafik måste därför planeras sammanhållet, och fler ska kunna åka kollektivt, gå och cykla. Stadsområdet måste också planeras för bättre samband mellan delarna, och olika typer av barriärer ska minska.

Ett *miljöanpassat byggande* är fundamentalt i en hållbar stadsutveckling. Att främja en låg energiförbrukning i byggande och förvaltning är viktigt. Ett livscykelperspektiv på val av material är en annan viktig fråga, liksom avfallshandtering med ett kretsloppstänkande.

Människan i staden

Stadsplaneringen ger ramar för ett *vardagsliv*, där människor i olika livssituationer använder stadsmiljön utifrån sina behov. Alla behöver handla, röra sig till och från skolor och arbeten eller nå parker och lekplatser. Stadsmiljön ska på olika sätt vara tillgänglig för alla grupper, även för dem som exempelvis inte har bil eller har ett funktionshinder. Bebyggelsen ska också planeras och förändras så att människor upplever en större trygghet.

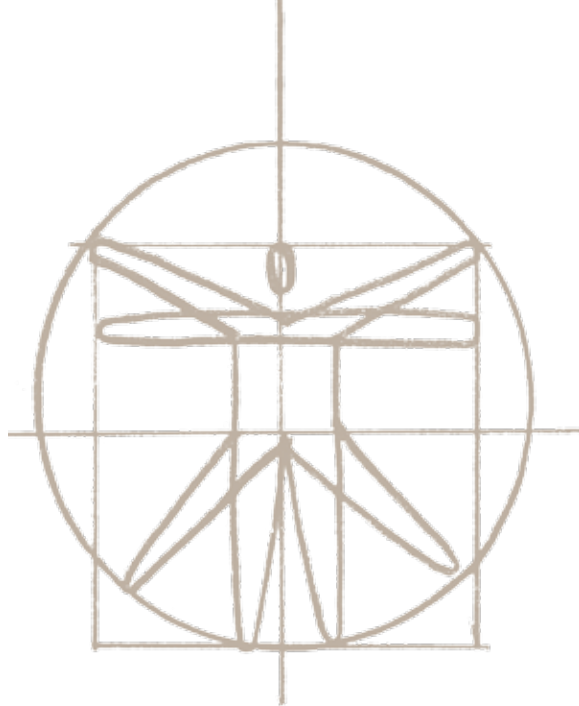
Stadsplaneringen ska vidare främja blandning, tillgänglighet, öppenhet och tydliga sammanhang i den fysiska miljön som bidrar till en ökad *integration* i Göteborg. En stad där olika människor kommer i vardaglig kontakt med varandra är långsiktigt mer hållbar än om människor lever och rör sig åtskilda från varandra.

Staden ger också förutsättningar för människors *hälsa*. Om fler får möjlighet att röra sig genom att gå och cykla på bekostnad av bilåkandet ger det ökad hälsa och minskar problemen med buller och luftföroreningar. Kvaliteter i barnens lekmiljöer och skolvägar är också viktiga ur ett hälsoperspektiv, liksom tillgången till gröna områden av olika slag i stadsdelarna.

Stadsbyggandets processer

Allt fler vill vara med i *samtalet om staden* och påverka stadsutvecklingen. Stadsbyggandets processer sker med öppenhet och förväntningarna på delaktighet och insyn är stora. Besluten i stadsplaneringen bygger på en rad avvägningar mellan enskilda och allmänna intressen. Alla kan inte få sina önskemål tillgodosedda, men alla får sina synpunkter värderade i en öppen process.

Många aktörer deltar i stadsbyggandet med sina specifika intressen. *Gemensamma förhållningssätt* är viktiga från kommunens sida i övergripande frågor i varje planeringsuppgift. Samspelet mellan stadens planerare och övriga intressenter ska bygga på ett förtroende, där de olika rollerna är tydliga. Kvaliteter i utformningen utifrån det allmännas intresse kan uttryckas i gestaltningsprogram, och tävlingar kan vara ett intressant sätt att tillföra idéer. De ekonomiska genomförandefrågorna ska belysas tidigt i planprocesserna.

Gustaf Adolfs torg

INLEDNING

VISIONER OCH HÅLLBAR UTVECKLING

"Vår vision är ett samhälle där vi har skapat en långsiktigt hållbar tillväxt och fler jobb, utvecklat medborgarnas välfärd, hälsa och trygghet, fördjupat demokratin och jämställdheten, skapat ett ekologiskt hållbart samhälle med rättvisa och solidaritet samt vänt segregation till integration".

»**Vision.** Ett önskvärt framtida tillstånd. Visionen anger ett ideal, ett tillstånd att sträva efter. Visionen ska tydliggöra varför organisationen finns till, för vem och vart den är på väg.«

»**Strategier.** Strategier anger inriktningen på verksamheten ur ett övergripande perspektiv. Vilka vägar man väljer för att förverkliga visionen och målen.«

Kommunfullmäktiges budgethandling 2008

Bakgrundsdokument

- Budget 2008 för Göteborg och för byggnadsnämnden
- Mål och inriktning för budget 2008 för byggnadsnämnden, fastighetsnämnden och trafiknämnden
- Översiktsplanen ÖP99
- Pågående arbete med ny översiktsplan
- Ledord och strategier i samarbetet mellan stadsbyggnadskontoret och fastighetskontoret
- Vision Västra Götaland
- Uthållig tillväxt, Göteborgsregionen

Göteborg är en stad i stark förändring, i en region som växer. Näringslivet utvecklas och allt fler vill arbeta, studera och bo i Göteborg. Stadskärnan kommer att användas av allt fler människor, samtidigt som alla stadsdelar ska ges möjligheter att utvecklas till mångsidiga miljöer. Mitt i tillväxtdynamiken ska Göteborgs rötter och karaktär kännas levande. Typiskt göteborgska stadsmiljöer ska behandlas med varsamhet!

Förra gången som Göteborg var i en tillväxtfas, kring 1960, blomstrade industrin och ett akut bostadsbehov löstes med ett storskaligt byggande. Idag är läget annorlunda på många sätt och visionerna om stadens framtid har helt andra utgångspunkter. Göteborg har klarat strukturomvandlingen efter varvsnedläggningarna på 70-talet och staden har på tre decennier omvandlats från industristad till en kunskaps- och evenemangsstad. Fokus på hållbar stadsutveckling har ökat. Detta ställer nya krav på stadsmiljöer och tillför stadsplaneringen nya och spännande uppgifter. Stadens utformning har också växt till en kulturfråga som engagerar allt fler.

Om visioner

Det finns många visioner för Göteborg, för Sverige och för världen. Miljöfrågorna har blivit alltmer viktiga under de senaste 30 åren och det finns en världsomspännande ambition att skapa ett hållbart samhälle. I det nationella miljömålsarbetet har riksdagen antagit miljökvalitetsmål för 16 områden. Arbetet ska koncentreras i tre åtgärdsstrategier och stadsbyggandet ligger inom strategin för hushållning med mark, vatten och bebyggd miljö.

Hållbarhet är ett genomgående tema för många av de dokument, som ligger till grund för arbetet med *Stadsbyggnadskvaliteter*. Den viktigaste utgångspunkten är budgetskrivningarna för kommunen och byggnadsnämnden. För år 2008 finns också ett gemensamt inriktningsdokument med målformuleringar för byggnads-, fastighets- och trafiknämnderna.

För att nå en vision behövs preciserade mål och strategier. I den kommunala budgeten är ett antal mål kvantifierade när det gäller bostäder och arbetsplatser. Här finns också målet att vända segregation till integration.

Översiktsplanen är ett strategiskt dokument, som visar hur kommunens mark och vatten ska användas på kort och lång sikt. *Stadsbyggnadskvaliteter*

är ett komplement till översiktsplanen med fokus på hur stadsmiljöer bör utformas. De bygger både på gammal beprövad kunskap och på ny forskning om hur bebyggelsens utformning samspelar med livet i staden. Utgångspunkten är aktuella politiska dokument, men tanken är att de ska vara generella och användbara över längre tid än mandatperioder.

Hållbar utveckling – ett samspel mellan tre delar

Hållbar utveckling definieras vanligtvis som ”en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov”.

Efter FN:s möte i Rio 1992 följer de flesta idag de tre kriterierna för hållbarhet: ekologisk, ekonomisk och social, som formulerades i Agenda 21. Den ekologiska dimensionen står för miljö och bärkraft, den ekonomiska för tillväxt och konkurrenskraft och den sociala för människan och medborgarkraften. De tre dimensionerna ska ha lika värde och är beroende av varandra. Det är först när de tillämpas tillsammans som vi når en hållbar utveckling.

Den ekologiska dimensionen. Miljöresurserna är begränsade. Det gäller att vara sparsam och effektiv. Ett miljöanpassat byggande är viktigt inte minst ur energianvändningssynpunkt. Tillgången på vatten och grönska är nödvändig för hälsan. Luftkvalitet och buller måste bevakas i planeringen och trafik- och bebyggelseplanering samordnas för att skapa ett transportsnålt samhälle.

Den ekonomiska dimensionen. Göteborg växer liksom den omgivande regionen, vilket ställer stora krav på planering. För en tillväxt behövs fler bostäder, utökat näringsliv samt fler och bättre transportmöjligheter. Förutsättningarna för mångfald i näringslivet och för småskaliga verksamheter att växa är beroende av attraktiva stadsmiljöer som stöder nätverk och kontakter. Småindustrin måste värnas och tillgång till relativt billiga lokaler är en bra grund för framtidens företag.

Den sociala dimensionen. För vårt välbefinnande behöver vi arbete, bostad och socialt sammanhang. Göteborg är en segregerad stad och stadsplaneringen måste bidra till integration. Staden ska vara trygg och säker och alla ska ha möjlighet till delaktighet i samhället. Medborgarinflytandet är viktigt i planeringsprocessen. Alla ska behandlas lika oavsett kön, härkomst eller ekonomiska förutsättningar. Det kulturhistoriska arvet ska värnas och hanteras hänsynsfullt.

Staden som mötesplats

Kvalitet

Begreppet **kvalitet** i stadsbyggandet måste alltid definieras utifrån brukarnas behov och förväntningar. En *hög* kvalitet i ett visst avseende kan tillfredsställa en viss grupp, medan en annan grupp önskar att andra kvaliteter höjs.

De resurser som läggs från det offentliga och från andra aktörer i stadsbyggandet skapar alltså en viss kvalitetsnivå som de boende, företagare, föreningar etc värderar. Om kvaliteten uppfyller de flestas förväntningar kan den antas ligga på en *lämplig* nivå, utifrån de resurser som är realistiska att sätta in.

Punkthus vid Doktor Liborius gata, Södra Guldheden

GÖTEBORG OCH OMVÄRLDEN

STADENS KARAKTÄR

SKALAN OCH TÄTHETEN

DE OFFENTLIGA RUMMEN

SKÖNHETEN

VATTNET OCH DET GRÖNA

RÖRELSER OCH SAMBAND

MILJÖANPASSAT BYGGANDE

STADENS FYSISKA MILJÖ

Hotell Gothia Towers vid Svenska Mässan mitt i evenemangsstråket.

GÖTEBORG OCH OMVÄRLDEN

- Göteborgs stadsmiljö och arkitektur ska ge goda förutsättningar för såväl privata som offentliga verksamheters utveckling
- Göteborg ska stärkas som kunskaps- och evenemangsstad och samtidigt behålla närheten till stadens vardagsliv
- Utformningen av gator och platser i Göteborg ska bidra till att stärka stadens identitet och ge möjligheter till möten mellan människor
- Göteborgs centrala delar ska behålla karaktären av en blandad stad med ett stort inslag av bostäder

Regioner och städer konkurrerar internationellt och nationellt, som en del i kapitalets rörlighet och globalisering. Många näringar är viktiga för Göteborg i det avseendet och har behov av att använda och förändra olika stadsrum och byggnader. Näringar som har att göra med mässor, konferenser, upplevelser, turism och högre utbildning är viktiga och får allt fler anläggningar som tar plats och är tydliga i stadsbilden. Hamnen och transportnäringarna är andra fundament i Göteborgs näringsliv, storskaliga och med stark påverkan på den fysiska miljön. Stadsplaneringen ska tillgodose Göteborgs behov av funktionella utrymmen för näringslivet, samtidigt som de ska vara miljö- och upplevelsemässigt välgjorda.

En attraktiv stad

En välgjord, intressant stadsmiljö och arkitektur kan ses som ett medel bland flera att konkurrera med andra städer och regioner om människor och kapital. Att vardagsmiljöerna är vackra och väl underhållna är grundläggande, men även arkitektur som stadsattraktion har betydelse. Många städer vill synas genom spektakulära prestigeprojekt såsom konsthallar, arenor och inte minst höga byggnader. Den typen av projekt kan ha betydelse även för Göteborgs del, men konkurrenskraften i det här avseendet ligger framförallt i hur göteborgska karaktärsdrag bevaras och utvecklas. En vardagsnära, välgjord stadsutveckling och arkitektur kan väcka uppmärksamhet på ett djupare plan än prestigeprojekten. Den sammanhållna högskolemiljön i Göteborgs centrala delar är ett exempel på god konkurrenskraft. Den har blivit uppmärksammas

I diskussionen om städers konkurrens finns några flitigt använda begrepp:

- **City marketing** handlar om att marknadsföra staden.
- Ett stadens varumärke skapas genom **City branding**, där internationellt känd arkitektur kan vara ett inslag. Det höga bostadshuset Turning Torso i Malmö är ett välkänt exempel, Göteborg som konferens- och evenemangsstad med väl samlade anläggningar av hög arkitektonisk klass ett annat.
- **Urban management** har varit ett flitigt använt konferenstema under 2000-talet. Det handlar om hur stadens politik försöker möta allt snabbare förändringar i omvärlden för att hävda sin egen stads konkurrenskraft.

även för sin nutida arkitektur av hög klass, såsom i Nya Pedagogen, där nytt har infogats i gamla känsliga miljöer.

Tillväxt och stadsmiljö

Om Göteborg på ett allmänt plan betraktas vara en attraktiv, trivsamt stad att leva i skapas gynnsamma förutsättningar för verksamheter av olika slag. Trygga, väl utformade bostadsmiljöer, goda utbildningsmöjligheter, ett spännande kulturliv och välfungerande transportsystem hör till en bra helhetsupplevelse av Göteborg, som också är intressant för företagen. Det finns ett samband mellan företagens val av lokalisering och stadsmiljöns kvaliteter som är värt att uppmärksamma. Inom en rad områden kan alltså stadsplaneringen bidra till att ge bra förutsättningar för privata och offentliga verksamheter att etableras och utvecklas.

Gårdsten i nordöstra Göteborg har genomgått en genomgripande social och fysisk förändring, under förvaltaren Gårdstensbostäder som bildades 1997. Förnyelsen har skapat uppmärksamhet inom Sverige och även internationellt, och gett flera utmärkelser. Gårdstensbostäder och arkitekten Christer Nordström fick 2005 det prestigefyllda priset World Habitat Award för Solhusen, ett antal bostadsgårdar vid Timjansgatan i västra Gårdsten (se undre bild sid 49).

Bilden ovan visar ombyggda, terrasserade hus i östra Gårdsten, samt nya småhus vid Salviaterrassen som kompletterar den storskaliga bebyggelsen från 1970.

Många företag kan idag bedriva sin verksamhet nära bostäder utan störningar och olägenheter för kringboende. Undantaget är den biltrafik som alstras av företagen. Stadsplaneringen ska därför söka lösningar i trafiksystemet med blandstaden som förebild, samtidigt som företagen och de anställda arbetar för ett minskat bilberoende, i takt med att kollektivtrafiken ger bättre möjligheter för allt fler. Utgångspunkten ska alltså vara att utveckla stadsdelarna så att icke störande verksamheter och bostäder kan integreras, utifrån de lokala förutsättningarna.

Många av Göteborgs företag är små och bildar tillsammans en anseelig del av stadens näringsliv. Det är viktigt att stadsplaneringen uppmärksammar småföretagens behov. Lösningar på lokalbehovet kan ligga exempelvis i företagshus eller kontorshotell, och bostadshusens bottenvåningar kan planeras för lokaler. I vissa fall kan parkeringshus byggas om så att de delvis används till företagslokaler. Upprustningen av miljonprogrammets bostadsområden kan ge många olika möjligheter för små företag. Ibland förs också diskussioner om att förändra markanvändningen i områden med många småföretag, där de har lokaler med rimliga hyror. Vid större förändringar av det slaget ska de små företagens situation och alternativa möjligheter vara en viktig faktor.

De stora företagens miljöer är också en viktig uppgift för stadsplaneringen. Storskaligheten i industriområden är nödvändig av många skäl, men i takt med att samhället ställs om till bland annat ökat kollektivtrafikresande bör utformningen successivt anpassas bättre till den mänskliga skalan. Gatumiljöer och platsbildningar kan göras mer rumsliga och upplevelserika genom exempelvis trädplanteringar. Små butiker som betjänar företagen kan placeras mer utåtriktade och vända mot gator. Sammanhängande trottoarer och cykelbanor gör det lättare och säkrare att röra sig. Stadsplaneringen har många möjligheter att i samspel med företagen om konkreta projekt förbättra och utveckla de stora arbetsområdenas miljöer.

En del i detta är att utforma de zoner som vetter utåt mot de stora allmänna ytorna så att verksamhetsområdena får en bra helhetsbild. Såväl små som stora företag vill arbeta i en välskött, vacker miljö som skapar en positiv image och ökar de anställdas trivsel. En bra kvalitet vad gäller fasadutformning, planteringar, skyltning och allmän skötsel höjer ett industriområdes status och bidrar till ett vackrare Göteborg. Även sådana aspekter ska alltså kunna diskuteras med företagen i olika planeringsprojekt.

Centrum i en växande region

Med nuvarande trender kommer befolkningen i regionen att växa, vilket ökar kraven på Göteborgs centrala delar. En kraftigt ökad kollektivtrafik behöver större utrymmen, liksom transporterna för näringslivets behov. Utformningen av dessa stadsrum kräver stor omsorg. Samtidigt finns en viljeinriktning att bygga fler bostäder centralt och att utveckla stadsmiljöer som innehåller många funktioner. De centrala stadsrummens användning och gestaltning kommer således att vara en huvudfråga för lång tid framåt, där olika perspektiv på stadens uppgift, attraktivitet och dess olika delar ställs mot varandra. Det finns ett intresse från företag inom exempelvis konsultföretag och andra tjänsteföretag att etablera sig i och nära city, där närheten, tätheten och den attraktiva stadsmiljön ger ett intressant företagsklimat. Göteborgs konkurrenskraft i det här avseendet behöver stärkas ytterligare.

Stadsplaneringen ska balansera regionperspektivet, med tillväxt i fokus, mot viljan att behålla och utveckla även de centrala delarna av Göteborg som en blandad stad med många boende. Kraven på stadsrummens och arkitekturens kvaliteter är höga, för att åstadkomma bra livsmiljöer och attraktiva mötesplatser i regionkärnan.

En tävling 1989 om ett resecentrum i Göteborg vanns av den norske arkitekten Niels Torp och Nils Ericson-terminalen byggdes som en första etapp 1996. Terminalen har blivit ett inspirerande offentligt rum, med en takform inspirerad av Waterloo Station i London och med en detaljering av hög klass. Den fick 1996 Sveriges mest prestigefyllda arkitekturpris, Kasper Salinpriset.

Kronhuset från 1640-talet är det bäst bevarade huset från stadens grundande.

Sahlgrenska huset från 1750-talet representerar handelsstaden.

SKF i Gamlestaden uppfört i början av 1900-talet är ett exempel på industristadens byggande.

STADENS KARAKTÄR

- Stadsplanera utifrån speciella karaktärer i Göteborgs olika stadsdelar
- Ta vara på de historiska spåren från stadens olika epoker
- Planera och bygg utifrån Göteborgs naturförutsättningar
- Visa respekt för kulturhistoriskt intressanta byggnader och stadsmönster

Vid Göta älvs utlopp mot havet har det funnits bosättningar sedan stenåldern, men det Göteborg som vi känner idag grundades på 1600-talet. Staden har vuxit fram ur förutsättningarna från det geografiska läget, landskapet och näringarna. I stora drag har Göteborgs karaktär danats under fyra epoker: den befästa staden, handelsstaden, industristaden och nu kunskaps- och evenemangsstaden. I dag kan vi se hur epokerna speglar olika sätt att organisera stadens bebyggelse för att möta varje tids behov av en väl fungerande stad.

Den befästa staden

Göteborg grundades år 1621 i det flacka landskapet nära älvmynningen för att försvara Sveriges smala kustremsa mot västerhavet. Den byggdes som en rutnätsstad efter holländskt mönster med rätvinkliga gator och kanaler, och omgavs av befästningsverk med vallgravar och bastioner. Den gamla 1600-talsstadens planmönster och skala är en viktig del av Göteborgs kulturarv. Skansarna Kronan och Lejonet är tydliga minnesmärken från den befästa tiden. Det finns också mindre iögonfallande spår, till exempel Kaponjärgatan genom Haga som bevarat sträckningen av den gamla förbindelsegången mellan staden inom vallgraven och skansen i utmarken.

Handels- och industristad

Under 1700-talet började Göteborg att expandera i takt med den växande internationella handeln. Ostindiska kompaniet blomstrade. De stora fartygen kunde inte segla ända in till Göteborg och vid Masthugget och Klippan i Majorna växte samhällen upp kring sjöfarten.

Nu blev det viktigt att ha kontakt med omvärlden och inte att försvara sig mot den. Befästningsverken revs i början av 1800-talet och marken längs vallgraven sparades som ett parkstråk. Tillsammans med den gryende industria-

lismen och varvsnäringen öppnade järnvägarna upp Göteborg på 1850-talet. Göteborgs hamn började spela en nationell roll. Kring älven och i dalgångarna längs Mölndalsån, Kvillebäcken och Säveån växte varven och industribebyggelsen upp. I anslutning till arbetsplatserna byggdes bostäder. Staden växte genom kontinuerlig utbyggnad kring de viktiga transportstråken.

Under 1870-talets häftiga ekonomiska expansion började stenstaden för stadens borgerskap att byggas på slätten söder om stadskärnan. Samtidigt uppfördes arbetarnas kvarter med landshövdingehus. Fram till början av 1900-talet planlades kvartersstad i regelbundna mönster. Under Albert Lilienbergs epok 1907–1927 får stadsgestaltningen en ny inriktning, med större hänsyn till landskapet och ett stort intresse för stadsrummens utformning. Göteborg hade en storhetsperiod inom stadsbyggande under denna tid och stadsplaner som de i Kungsladugård och Bagaregården är exempel på långsiktigt hållbart stadsbyggande.

Fram till mitten av 1900-talet var Göteborg en sammanhållen stad med alla delar inom gång- och cykelavstånd. Det var en blandstad, med korta avstånd mellan funktioner och mellan människor i olika samhällsskikt. Med modernismens genombrott kom funktionsuppdelningen. Människor skulle inte behöva bo i närheten av den bullriga och smutsiga industrin. Staden började spridas ut, inte minst därför att massbilismen från och med 1950-talet kunde lösa transportfrågan.

Grannskapsplaneringen slog igenom efter andra världskriget med Norra Guldheden som Sveriges första grannskapsenhet. Idén var att skapa gemenskap i de växande storstäderna genom att bygga varje ny stadsdel som en avgränsad funktionell, social och arkitektonisk enhet. Handel och service skulle koncentreras till grannskapets centrum. Arbetsplatser skulle finnas i utkanten. Trafikseparering introducerades i stadsplaneringen och genomfördes med allt större konsekvens i de nya stadsdelarna. Från grannskapsepoken finns många fina bostadsmiljöer i Göteborg, förutom Guldheden till exempel Torpa, Kortedala, Biskopsgården och Högsbotorp. Tanken om ett livaktigt lokalt centrum i stadsdelarna har varit svårare att genomföra. Kombinationen av funktions- och trafikseparering ledde till lugna bostadsmiljöer men sämre förutsättningar för verksamheter och handel.

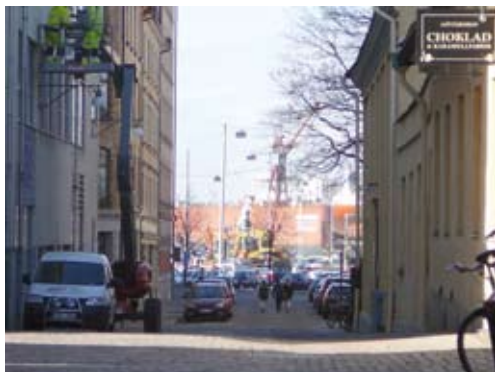
1965 startades byggandet av miljonprogrammet, ett statligt initiativ att bygga en miljon lägenheter på tio år. Det storskaliga stadsbyggandet som följde ökade utspridningen av bebyggelsen. Samtidigt revs centralt belägna

Göteborg – att bygga staden, som Stadsbyggnadskontoret gav ut 2003 ger en fyllig beskrivning av stadens huvuddrag och karaktär.

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, ett program för bevarande från 1999 beskriver Göteborgs bebyggelsehistoria och viktiga karaktärer i stadsdelar och hus.

Norra Älvstrandsprocessen och Norra Älvstrandsguiden, utgivna av Stadsbyggnadskontoret och Norra Älvstranden Utveckling AB 2001, beskriver omvandlingen av de tidigare varvsområdena.

Reparationsvarvet i Kronhusgatans fond är det sista spåret av varvsstaden Göteborg.

arbetarstadsdelar och ersattes med ny bebyggelse med stadsmönster och formspråk som liknar förorternas. Även handels expansion fick sitt första stora uttryck i Göteborg när den småskaliga innerstadsmiljön i Östra Nordstaden ersattes av ett modernt storskaligt köpcentrum.

Kunskaps- och evenemangsstaden

Varvsnedläggningarna i mitten av 1970-talet markerar en ny epok i stadsbyggandet. Göteborg kom i kris med arbetslöshet och förlorad identitet. I förorterna stod lägenheter tomma samtidigt som stora varvs- och industriområden på norra älvstranden tömdes på sin verksamhet. Göteborg valde att satsa på två delvis sammanhängande spår. Kunskapsintensiv verksamhet inom exempelvis teknologi och medicin har kombinerats med stora och små evenemang inom nöje och kultur, politik, idrott och kunskapsutbyte. Det har varit en framgångsrik satsning och även om traditionell industri fortfarande utgör en stor del av näringslivet har Göteborg skapat sin egen identitet som kunskaps- och evenemangsstad. Göteborgs fördel idag är att de stora arenorna, som Svenska Mässan, Heden, Liseberg med flera attraktioner, finns i stadens centrum.

Den nya epoken ställer nya rumsliga krav på stadsbyggandet. Medan det var viktigt att i industristaden hålla isär olika funktioner, bygger kunskapsstadens framgång i stället på närhet och kontaktmöjligheter. Både invånare och besökare har idag andra krav på stadsrum än att de ska fungera som transportsträckor mellan olika målpunkter. Attraktiva stadsmiljöer har blivit en konkurrensfördel.

Norra älvstranden började tidigt efter varvsnedläggningarna att planeras för att bli en blandad stadsmiljö. Bland nya bostadsområden och företagsetableringar kan den gamla industriepoken avläsas i till exempel kranar och återanvända varvshallar, Slottsbergets trähus och Lindholmens arbetarlängor.

Efter en period med intensivt småhusbyggande i stadsperiferin har huvudinriktningen i stadsbyggandet sedan 1990-talet successivt blivit "att bygga staden inåt" genom att återanvända mark som tidigare använts för industri eller trafik, att fylla igen luckor och att komplettera stadsdelar med bebyggelse och verksamheter som gör dem mer mångsidiga. Frölunda Torg, Angereds Centrum, Backaplan och Gamlestaden kan komma att utvecklas till knutpunkter med tät, blandad bebyggelse och god kollektivtrafik som blir komplement till regionkärnan i centrum.

Utveckla och ta tillvara

En stad är aldrig färdigbyggd. Den ändras ständigt utifrån de behov som samhället har – samtidigt som samhället också formas av de förutsättningar som stadsbyggandet ger. Det är ett spännande och komplext samspel som gör stadens fysiska planering till en fråga som berör alla. Ibland går förändringar fort, ibland långsamt. I tider med starka förändringskrafter är det särskilt värdefullt att värna de historiska spåren i stadsmiljön. När landshövdingehusen revs på 1970-talet var det för att bostadsstandarden var dålig. Stora områden uppfördes med goda bostäder men med stadsplaner som gav sämre förutsättningar för ett lokalt socialt och ekonomiskt liv.

Ett synligt historiskt djup ger staden karaktär. Historiska spår kan ligga på hela skalan från stadsmönster och stadssilhuett till enskilda platser, byggnader och byggnadsdetaljer. Stadsmiljö och arkitektur från olika tidsepoker har sina specifika värden som ger Göteborgs olika stadsdelar särskilda stämningar. När befintliga miljöer ska kompletteras med ny bebyggelse och nya stadsrum är det därför viktigt att studera hur det nya förhåller sig till det tidstypiska i omgivningen. Stadsdelens karaktär kan i bästa fall förstärkas om förnyelsen görs med lyhördhet för såväl invånarnas önskemål och behov som egenskaperna i stadsmiljön och arkitekturen.

Gamla Sahlgrenska sjukhuset, senare Sociala Huset, blev 2006 en del av Nya Pedagogen, ett exempel på hur ny arkitektur kan underordna sig det gamla och samtidigt tillföra ny funktion och form.

Gata i Amhult

Gård i Biskopsgården

Torg i Torpa

Park i Gårdsten

Stadsmönster

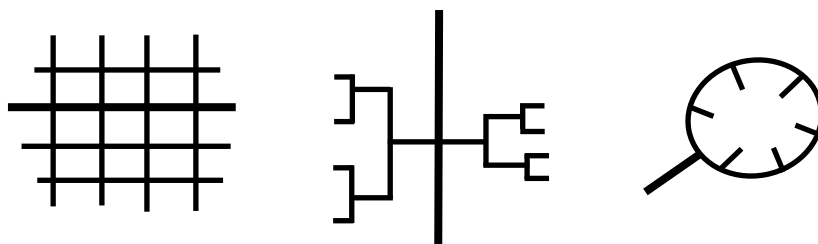
Allt stadsbyggande bygger på tre grundläggande element – *hus*, *mellanrum* och *gator*. De tre beståndsdelarna finns i många olika former: hus kan vara höga eller låga, raka, böjda, breda, smala; mellanrum kan vara stora eller små, tomma, möblerade, gröna, grå, soliga, skuggiga; till gator räknas alla olika sorters stråk för rörelse, som gångbanor, bilvägar, blandade stadsgator, ordnade som nätverk eller i trädstrukturer, raka eller böjda.

Genom att kombinera hus, mellanrum och gator på olika sätt skapas olika stadsmiljöer, var och en med sina speciella kvaliteter och förutsättningar. Hur husen placeras i förhållande till varandra kallas *bebyggelsemönster*, medan *stadsmönster* handlar om hur bebyggelsemönstret kombineras med gatumönstret.

Stadsrum

Stadsrum är ett samlande begrepp för stadens alla öppna rum, såsom gator och gårdar, torg, parker, gräsfält och parkeringar. Alla stadsrum har en mer eller mindre tydlig utformning och en mer eller mindre tydlig funktion. Hur olika stadsrum nås, uppfattas och upplevs av invånare och besökare har stor betydelse för hur de används. En medveten utformning av stadsrummen är därför en av stadsbyggandets viktigaste uppgifter.

I detta avsnitt presenteras några typiska stadsmönster i Göteborg tillsammans med en kortfattad beskrivning av deras speciella karaktärsdrag vad gäller den rumsliga utformningen. Den ungefärliga angivelsen av bebyggelsetätheten i de olika typerna finns med inför nästa kapitel som behandlar just täthet och skala.

Olika stadsrum

- privat** – för enskild användning, exempelvis egen trädgård
- halvprivat** – delas av flera hushåll, exempelvis gemensam gård
- halvoffentligt** – kvartersmark öppen för allmänheten, som en kvarterspark
- offentligt** – öppet och tillgängligt för alla, exempelvis allmän gata, plats, park
- svårdefinierade stadsrum** – ytor utan klar tillhörighet eller funktion, restytor

Färgrutorna används på följande sidor i beskrivningarna av typiska bebyggelsemönster från olika epoker – en tolkning av fördelningen mellan olika typer av stadsrum i de olika bebyggelse typerna.

Exploateringstal (e) är kvoten mellan byggnadernas bruttoarea och markytan som "hör till" byggnadsgrupperna, ungefär kvartersgräns eller motsvarande. Talen i exemplen anger ungefärliga intervall och bygger främst på studier gjorda av Rådberg & Friberg.

REFERENSER

Johan Rådberg & Anders Friberg, *Svenska stadstyper. Historik, exempel, klassificering*. Stockholm 1996

Anna-Johanna Klasander, *Stads-delar. Förorter som stadsbyggnadsfråga*. Göteborg 2001

Traditionell kvartersstad

Den traditionella, förmodernistiska, kvartersstaden består i princip av tre delar: byggnader på privat kvartersmark, samt de offentliga rummen gatan (för förflyttning) och parken och torget (för vistelse). De offentliga rummen är avsedda för gemensamt bruk och reglerade som allmänna platser. Husen är tydligt kopplade till gatan. Kvarter och platser har tydliga samband med varandra. De offentliga ytorna upptar i princip lika stor yta som kvarteren.

Bebyggelsens form är tydlig och reglerad, medan däremot innehållet varit friare, ofta oreglerat i planerna. Fastighetsindelningen är småskalig vilket givit mångfald och flexibilitet. Funktioner har kunnat växla över tiden.

Den funktionalistiska staden

Med funktionalismens genombrott på 1930-talet blev stadsbyggnadsidealet att alla skulle ges ljusa och luftiga lägenheter. De kringbyggda kvarteren bröts upp och huskropparna blev smalare för att lägenheterna skulle bli genomgående. Planeringen börjar dela upp stadens ytor för olika funktioner: bostäder, arbete, rekreation, handel och transporter. Bostadshusens koppling till landskap och natur utvecklades medan förhållandet till det offentliga rummet försvagades.

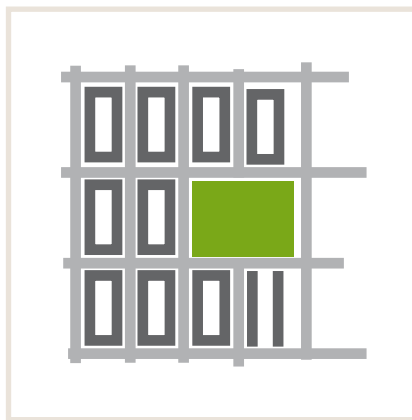
Trafikseparering och -differentiering innebär att olika färdssätt skiljs åt och att gatunätet ges en hierarkisk ordning, från huvudleder, till matargator och entrégator där enbart de boende rör sig. Framkomlighets- och säkerhetsfrågor är väl tillgodosedda, medan gatans tidigare roll som blandat offentligt rum försvinner.

Den postmoderna staden

Efter miljonprogrammets avslutning i mitten på 1970-talet kom motreaktionen mot modernismens storskaliga och funktionsuppdelade stadsbyggande. Planeringen söker sedan dess att i små och stora projekt hitta tillbaka till den förmodernistiska stadens principer, med gator och kvarter, och mer blandad bebyggelse med blandade funktioner.

I befintliga stadsdelar föreslås kompletteringar och åtgärder som ökar tillgängligheten till, inom och mellan områdena. Många stora bostadsområden är planerade för att hindra genomgående trafikrörelser vilket ger en lugn boendemiljö men minskar förutsättningarna för en slumpartad blandning av besökare och boende i stadsdelarna.

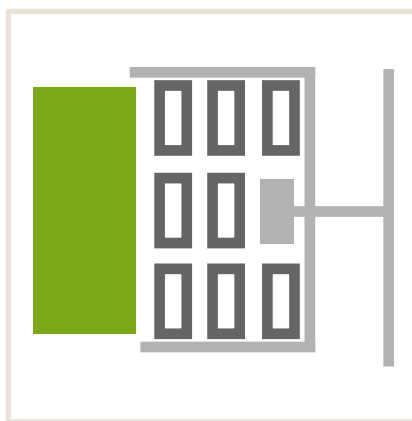
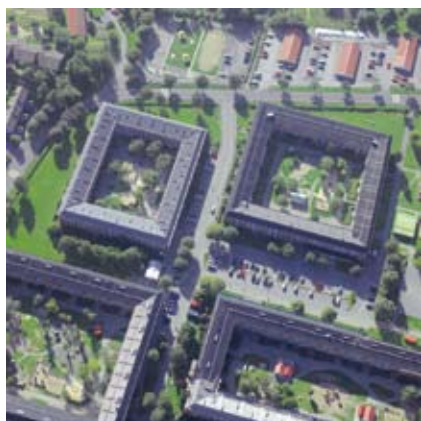
Traditionell kvartersstad

- entréer eller portar mot gatan
- halvprivata gårdsrum
- sammanhängande gatustruktur
- funktionsblandade gator
- lägen för verksamheter i bottenvåningarna
- tydliga gränser mellan offentliga och privata stadsrum
- få obestämda ytor
- antal våningar 3–8
- $e = 1,0–2,3$

Traditionell kvartersstad finns bland annat i stenstaden inom vallgraven och i centrala staden, som Lorensberg och Vasastaden. Unika göteborgska miljöer är stadsdelarna med landshövdingehus som Kvillestaden, Gamlestaden, Lunden, gamla Masthugget och Majorna.

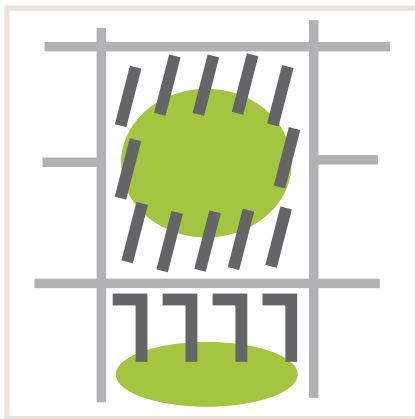
Trafikseparerad kvartersstad

- entréer mot gata eller gård
- halvprivata gårdsrum
- uppbruten gatustruktur
- funktionsseparerade gator
- få lägen för verksamheter
- otydliga offentliga stadsrum
- en del obestämda ytor
- antal våningar 3–6
- $e = 1,0–2,0$

Trafikseparerad kvartersbebyggelse finns exempelvis i 1960- och 70-talsområden från slutet av miljonprogrammet, som Angered centrum, Länsmansgården, Kärra, Backa och Tynnered. Områdena tillhör grannskapsepoken.

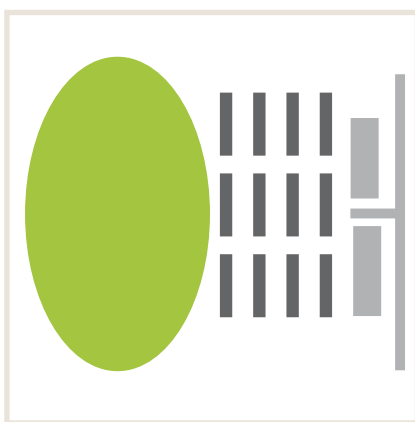
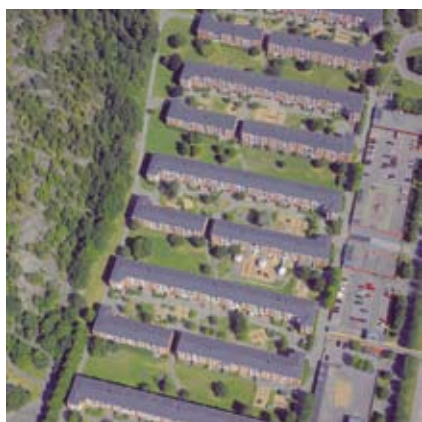
Lamellhus: i park och i kvarter

- entréer mot gata eller gård
- halvoffentligt parkrum
- flytande gränser mellan halvprivata och halvoffentliga stadsrum
- nätformad gatustruktur
- gatan offentligt rum
- möjliga lägen för verksamheter mot gata
- få restytor
- antal våningar 3–4
- $e = 0,5–0,8$

Under 1940- och 50-talet byggdes flera grannskapsområden med friliggande lamellhus, antingen placerade runt en gemensam park eller inordnade i kvarter. Typen finns exempelvis i Torpa, Guldheden, Kyrkbyn, Kvällebacken, Tolered, Kaverös och i Bö. I anslutning till bostadsområdet finns vanligen ett litet centrum.

Trafikseparerade lamellhusområden

- entréer mot gård
- offentligt naturrum
- otydlig skillnad mellan halvoffentliga och offentliga stadsrum
- uppbruten gatustruktur
- konsekvent trafikseparering
- få lägen för verksamheter mot gata
- en del restytor
- antal våningar 3–4
- $e = 0,6–1,0$

Trafikseparerade områden med rader av lamellhus byggdes under miljonprogrammet. Stora delar av bostadsmiljöerna är bilfria och det är nära till naturen. Typiska områden finns i 1960- och 70-talets grannskap som Hjällbo, Gårdsten, Bergsjön och Backa.

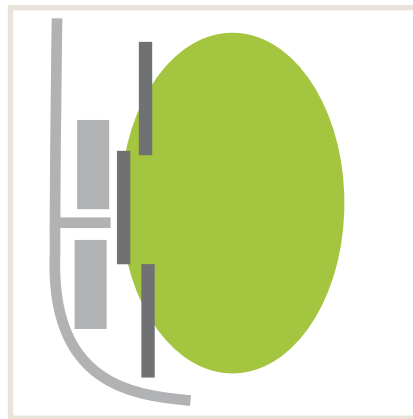
Öppna storgårdar i park

- entréer mot gård eller utsida
- halvprivata gårdsrum
- flytande gränser mellan halvoffentliga och offentliga stadsrum
- uppbruten gatustruktur
- konsekvent trafikseparering
- få tydligt offentliga stadsrum
- få lägen för verksamheter
- stora restytor runt trafiken
- antal våningar 4–5
- $e = 0,6–1,2$

Under 1950- och 60-talet skapades bostadsmiljöer med öppna storgårdskvarter i natur- eller parklandskap, som till exempel i Frölunda, Tynnered, Backa, Kortedala och Biskopsgården. I halvcentrala lägen revs gammal bebyggelse och ersattes med storgårdar i stadsdelar som Annedal och Nya Masthugget.

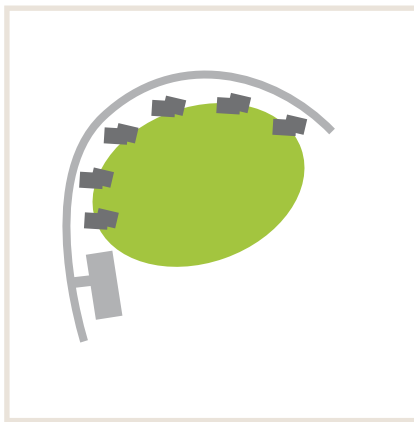
Skivhus

- entréer mot gata, gård eller parksida
- offentligt park- eller naturrum
- uppbruten gatustruktur
- trafikseparering
- flytande gränser mellan olika stadsrum
- få offentliga stadsrum
- vissa möjligheter till verksamhet mot gata
- en del obestämda ytor
- antal våningar 6–12
- $e = 0,8–1,4$

Grupper med skivhus byggdes främst på 1950- och 60-talet. I förorter placerades de vanligen invid en park, som i Brunnsbo, Kviberg, Frölunda och Högsbo. I halvcentrala stadsdelar finns skivhusgrupper i stora trafikseparerade kvarter, till exempel i Prästgårdsängen, Landala och Nordostpassagen i Linnéstaden.

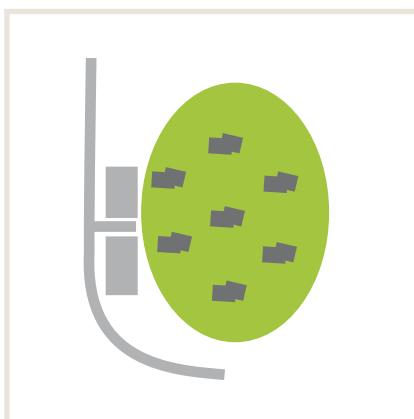
Punkthus vid gata

- entréer mot gata
- få halvprivata rum
- öppna gränser mellan halvprivata och halvoffentliga stadsrum
- gatan tydligt offentlig
- gles men nätformad gatustruktur
- funktionsblandade gator
- vissa lägen för verksamheter
- lite restytor
- antal våningar 8–12
- e = 0,8–1,2

Punkthusen utvecklades under grannskapsepoken för att passa in byggnaderna i terrängen. Punkthus längs gator finns i 1950- och 60-talsområden som Guldheden, Högsbo, Frölunda, Biskopsgården och Kortedala. Vid samma tid byggdes punkthus också i halvcentrala lägen som längs Föreningsgatan i Vasastaden, i Brämaregården och på Gråberget.

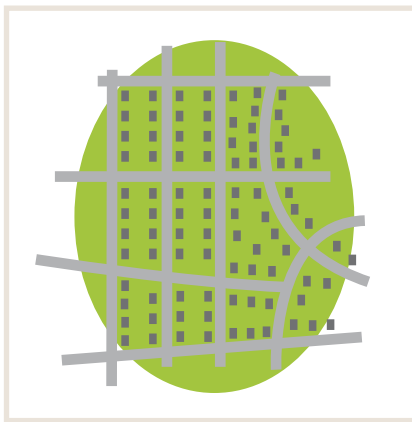
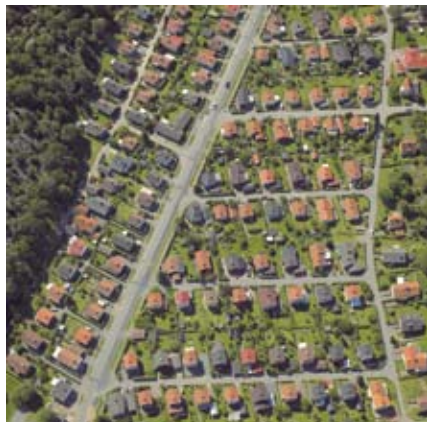
Punkthus i park

- entréer mot park
- öppna gränser mellan halvprivata och halvoffentliga stadsrum
- uppbruten gatustruktur
- funktionsseparerade gator
- få lägen för verksamheter
- otydliga offentliga stadsrum
- en del restytor
- antal våningar 8–15
- e = 0,6–1,2

Vissa av 1950- och 60-talets punkthusgrupper byggdes bokstavligen som hus i park. Sammanhängande bilfria ytor kantas av angöringsgator. Bebyggelseypen finns exempelvis i Kyrkbyn, Frölunda, Bergsjön och Kortedala.

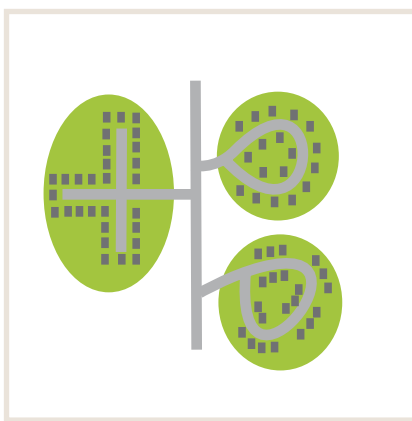
Småhus i rutnät

- entréer mot gata eller trädgård
- enskilda trädgårdar med tydliga gränser
- nätformad gatustruktur
- gatan tydligt offentligt rum
- få halvprivata och halvoffentliga stadsrum
- inga eller få restytor
- antal våningar 1–3
- $e = 0, 1-0,3$

Villa- och radhusområden i rutnät har byggts i stadens utkanter från 1800-talet och framåt, som i Askim, Näset, Kungsladugård, Bräcke, Utby, Örgryte och Kålltorp. Gatunätet kan vara regelbundet eller oregelbundet, rätvinkligt eller krokigt. Bostadsområdena kan vara både stora och små och karaktärerna skiftar med de olika epokerna.

Småhus i enklaver

- entréer mot gata eller trädgård
- enskilda trädgårdar
- offentliga eller halvoffentliga gröna mellanrum
- entrégatan vanligen halvoffentligt rum
- uppbruten gatustruktur
- otydliga samband mellan enklaver
- en del restytor
- antal våningar 1–2
- $e = 0, 1-0,3$

Från 1960-talet blev det vanligare att bygga småhusgrupper som avgränsade enklaver, vanligtvis i stadens utkanter. Småhusenklaver finns i många stadsdelar som i Askim, Tynnered, Tuve, Kärra, Bergsjön och Gårdsten.

SKALAN OCH TÄTHETEN

Olika typer av bebyggelse kan nå samma exploateringsgrad inom en tomt. Stadsmiljöerna blir olika vad gäller exempelvis närlägnad, rumsformer, solvärden och entréförhållanden. Den upplevda tätheten varierar stort.

Bruttoarea = den sammanlagda ytan av våningsplanerna i en byggnad eller inom ett område.

Exploateringsgrad = förhållandet mellan sammanlagd bruttoarea i ett område och områdets markyta.

- En hög faktisk täthet är motiverad i många stadsbyggnadsprojekt
- En tät bebyggelse kräver stor omsorg om dess kvaliteter och stadsrummen ska vara användbara, trivsamma och ha ett bra närlägnad
- Stadsplaneringen ska noga undersöka skalförskjutningar vid kompletteringsbebyggelse
- Höga hus kan vara möjliga i vissa lägen, med hållbara motiveringar om platsens karaktär och dess betydelse i stadens helhet

Kvaliteten i en stadsdel kan sägas vara förhållandet mellan å ena sidan egenskaperna i stadsdelen och å andra sidan invånarnas upplevelser och värderingar av dessa. Bebyggelsens skala och täthet är egenskaper som ständigt är aktuella, de hänger oftast samman och de är viktiga för upplevelsen av stadsmiljö.

Begreppet *skala* används ofta för jämförelser av mått i bebyggelse från olika perioder. Hushöjder, gatubredder, fastighetsindelning, kvartersstorlekar och proportioner i övrigt karaktäriserar bebyggelsen på ett mätbart sätt. Stenstaden, 50-talets kvarter med 3-vånings lamellhus eller punkthusområden från 60-talet, alla har de speciella skalor som är lätta att känna igen och med särskilda kvaliteter. Även stadsrummen spänner i olika skalor, från det stora älvrummet till små intima gårdar och passager.

Begreppet *täthet* kan mätas kvantitativt i en *faktisk täthet*, exempelvis i våningsytans förhållande till en viss markyta, eller antalet boende per hektar. Den *upplevda tätheten* däremot är mera komplex och beror på en mängd faktorer, inte minst innehållet i bebyggelsen och mängden möten mellan människor.

Stadsplaneringens utmaning

I många stadsbyggnadsprojekt i Göteborg är det motiverat och önskvärt att bygga med en hög faktisk täthet, både av ekonomiska skäl och för att åstadkomma en stadsmiljö för många människor som ger ett bra underlag för verksamheter och service. Blandstaden kräver en relativt hög faktisk täthet. Stadsplaneringens utmaning i det här avseendet är att balansera denna täthet mot bebyggelsens övriga kvaliteter.

Ny bebyggelse ska innehålla gemensamma rum av hög kvalitet. Gårdar, parker, lekplatser, torg och gator ska ges en utformning som ger rika upplevelser och bra användningsmöjligheter. Bra solvärden, vindskyddade uteplatser och utrymme för lek är egenskaper som stadsplaneringen ska säkerställa även i en bebyggelse med hög faktisk täthet. Den upplevda tätheten är i hög grad beroende av att denna balans är välstuderad.

Skalan i Göteborgs stadsbyggande

Befintlig bebyggelse kompletteras på många ställen med ny bebyggelse, som en del i att bygga staden tätare. Stadsplaneringen måste avväga exploateringsintresset mot vad som är en lämplig skala i förhållande till den omgivande bebyggelsens egenskaper. Det kan gälla hushöjder, utbredningen på marken och andra proportioner. Det är oftast nödvändigt att använda fysiska modeller i arbetet, både för dialogen kring ett projekt och för beslut om en lämplig skala.

Högt och glest eller lågt och tätt

En viss faktisk täthet i ett kvarter kan åstadkommas på många olika sätt, genom att exempelvis bygga det slutet med femvåningshus eller genom ett punkt-hus med 18 våningar. Konsekvenserna för helheten i stadsdelen och för närmiljön blir vitt skilda i de två fallen, exempelvis vad gäller parkeringslösning, närklimat, möjligheter till utsikter och rumsupplevelser längs gatan och kring husen.

Hög täthet likställs ofta med höga hus. När det gäller framförallt bostadskvarter kan dock en lika hög faktisk täthet åstadkommas med mer måttliga hushöjder, eftersom kvalitativa frågor om exempelvis utemiljöns användning och proportioner, rumsupplevelser och närklimat måste vägas in. Platsens betydelse i Göteborgs helhet är naturligtvis också avgörande för valet av hushöjd. Höga hus kan vara en lämplig lösning i enstaka fall, efter att andra lösningar har studerats. En genomtänkt argumentation kring behovet att bygga högt på en viss plats är nödvändig.

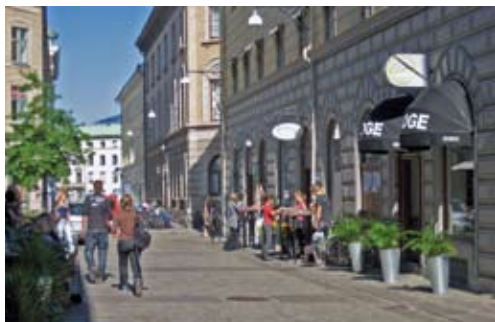
Amhults trädgårdsstad är ett lågt och tätt område där gatornas mått och utformning bestämts med gatusektioner som bestämmelser i detaljplanen.

I **Höga hus i Göteborg** från 1990, med Claes Caldenby som författare, diskuterar Stadsbyggnadskontoret olika konsekvenser av att bygga höga hus. En checklista avslutar som stöd för att diskutera företeelsen.

REFERENSER

Markutnyttjande och markanspråk för bostäder. Göteborgs Stadsbyggnadskontor, faktablad för olika bebyggelse typer. 1990

Johan Rådberg & Anders Friberg, *Svenska stadstyper. Historik, exempel, klassificering.* Stockholm 1996

Gårdsgatorna, där biltrafiken sker på de gåendes villkor, har blivit mer användbara och utnyttjade som offentliga rum.

På en **offentlig plats** har allmänheten tillträde och där reglerar ordningslagen vad som händer. Stora inomhustorg som Nordstadstorget och Frölunda Torg är offentliga platser, men kan stängas av ägaren delar av dygnet. Ägaren ger tillstånd till aktiviteter där, som musik och modevisningar.

En **allmän plats** ska vara allmänt tillgänglig och avsedd för gemensamma behov. Användningen av den regleras enligt Plan- och bygglagen i detaljplanebestämmelser, som en lokalgata, en park eller ett torg. En allmän plats får inte stängas av för allmänheten. Tillstånd till exempelvis en demonstration ges av polismyndigheten.

Under cirka 25 år har **Space Syntax-analysen** utvecklats som en metod att förstå sambandet mellan stadens form och funktion. Den beskriver delar i bebyggelsen med avseende på läge och relationer. Den fokuserar alltså på helheten och hur de olika delarna hänger samman.

Avsikten är att undersöka den byggda formens betydelse för stadens funktioner. Ett exempel på användning i Göteborg är i den Fördjupade översiktsplanen för delar av Bagaregården och Gamlestaden.

DE OFFENTLIGA RUMMEN

- Utforma stadens gemensamma rum med vardagslivets användning i fokus
- Skapa nya mötesplatser och förstärk befintliga
- De offentliga rummen ska utformas så att de upplevs trygga, vackra och trivsamma
- Analysera det typiska för en plats, ställ upp principer för utformningen av detaljer, materialval och färgsättning
- Entréförhållanden och andra samband ska främja möten mellan människor
- Offentliga rum bör regleras som allmänna platser i detaljplaner

Närheten mellan människor och möjligheter till möten av olika slag är stadens styrka och en av dess grundidéer. Alla människor har praktiska anledningar att vistas i offentliga miljöer, såsom att handla och att gå eller cykla till och från arbete och skola. Under senare år har de mer sociala skälen att vistas i stadsrummen ökat kraftigt. Där ser man andra och man blir sedd och bekräftad. Ofta förenas dessa praktiska och sociala skäl att vistas eller röra sig i det offentliga rummet.

I de offentliga stadsrummen utövas också en slags informell social kontroll genom samspelet mellan människor. Folklivet längs ett stråk eller på en plats kan skapa en känsla av trygghet, och kanske framförallt i den lokala miljön även en känsla av delaktighet och ansvar för det som är gemensamt. Även toleransen för andra kan främjas när många människor möts och ser varandra.

Offentliga rum – tendenser

I den traditionella kvartersstaden som byggdes fram till 1930 var inte de offentliga rummen registrerade för en viss användning utan gator, torg och parker avsågs att vara allmänna och gemensamma. Därigenom är de flexibla över tiden och ger bra möjligheter även idag för olika aktiviteter och möten mellan människor i vid mening.

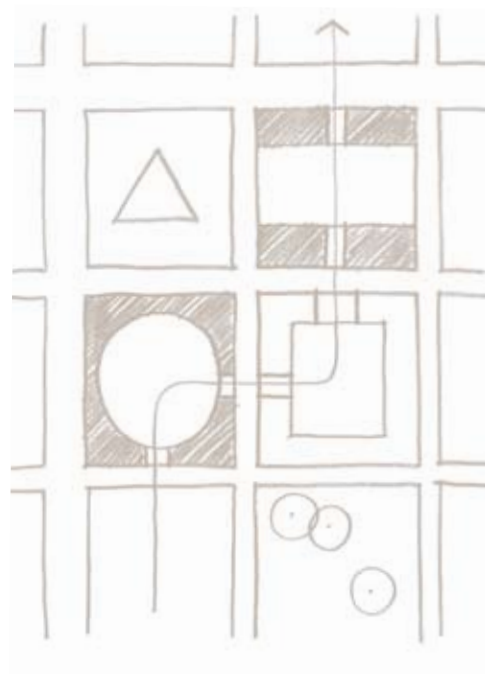
Funktionalismen införde ett annat synsätt på de offentliga rummen. De tidigare mångfunktionella rummen ersattes av rum som gavs en speciell funktion. Lokaler för handel och annan service placerades vid särskilda platser eller lokala torg. Grannskapstanken, med enheter av bebyggelse som bland annat

gav underlag för skolor och annan service, förstärkte den tendensen. Sedan har utvecklingen inom såväl privat som offentlig service gått i en riktning mot koncentration till färre och större enheter. I många fall, inte minst på de lokala torgen, har detta medfört att de praktiska anledningarna till att människor möts har minskat och därmed också den sociala betydelsen av torget som offentligt rum.

Stadens utspridning i öar av bebyggelse över ett stort område orsakar vidare att sambanden mellan olika delar i staden har försvagats. Man färdas idag mellan bostad, arbete och köpcentra i komplicerade resmönster. De offentliga rummen är i ganska hög grad även kommersiella rum, med bestämda ordningsregler och öppettider. I ett privatägt köpcentrum kan ägaren utestänga personer och aktiviteter som inte är önskvärda, och anläggningen stängs oftast nattetid. Plats för gratis vistelser och vila saknas också ofta i moderna kommersiella miljöer.

Offentliga rum i stadsplaneringen

De offentliga rummen, som gatorna, platserna och parkerna, är viktiga för stadens identitet och attraktivitet, och de har betydelse för hur det sociala livet utvecklas i Göteborg som helhet och lokalt i stadsdelarna. Sambanden mellan den fysiska utformningen och den sociala betydelsen av de offentliga

Doktor Fries Torg från 1951–53 är ett fint exempel på grannskapsbyggandets lokala torg.

Tryggt och mänskligt i stadens rum är en liten lathund för att pröva trygghetsaspekter och sociala konsekvenser i planeringsprocesser, utgiven av Tryggare, mänskligare Göteborg, juni 2007. Skriften behandlar olika betydelser som stadens offentliga rum har för det sociala livet, och ger ledord som kan användas för att diskutera stadsplaneringsprojekt.

Blandstad – planering av den komplexa staden är ett diskussionsunderlag från Stadsbyggnadskontoret från 2004, som definierar begreppet blandstad och föreslår en analysmodell.

Offentligt rum som mötesplats...

...och scen.

rummen är komplex. Den fysiska utformningen av en stadsmiljö ska utgå från en helhetsidé, där det offentliga rummets betydelse har stor vikt. Ofta handlar det om att i samtal med boende och i diskussioner mellan olika yrkesgrupper öka förståelsen för hur de offentliga rummen används i en stadsdel, vilka betydelser de har för det sociala livet och hur de kan stärkas genom fysiska eller andra åtgärder.

I stadsplaneringen ordnas och formas en helhet, där olika intressen vägs mot varandra. Ofta kvarstår vissa konflikter, som i bästa fall kan skapa en dynamik när det ordnade och det mer oordnade möts. Möjligen ska stadsrummet ses som en stomme, det ordnade, inom vilken stadslivet, det oordnade, utspelas och formar sig självt.

Att ge möjligheter till möten mellan människor är fundamentalt. En bild som växt sig stark under senare år är den om *blandstaden*. Den har den traditionella kvartersstaden som förebild, med småskaliga, blandade funktioner och ett rikt offentligt liv på gator och platser. Den bör kunna användas i många fall när Göteborg planeras för att bli en tätare, mer sammanhållen stad på längre sikt.

I de större sammanhangen är det viktigt att skapa bra samband och kopplingar mellan olika stadsrum. Det skapar flöden av människor som ger underlag för verksamheter och aktiviteter. En högre fysisk täthet med en utformning som ger bra rumsliga samband bör alltså kunna resultera i ett rikare och tryggare socialt stadsliv.

En blandning av funktioner i den mer lokala skalan är viktig. Olika trafikslag kan samutnyttja ytor, där bilen kan underordnas de gående men ändå vara ett vitalt inslag i miljön. Husens bottenvåningar kan utformas för verksamheter som befolkar platsen eller gatan. Små parker med spännande utformning berikar en tät bebyggelse med plats för vila och lek.

Även detaljutformningen av ett stadsrum kan påverka i vilken grad det blir använt för sociala och kreativa möten. Vindskydd och solförhållanden är viktiga liksom material och färger. Inslag av grönt och vatten påverkar också upplevelsen av platsen och därmed lusten att använda den.

Världskulturmuseet från 2004 har tillfört Göteborg ett spännande offentligt rum.

Detaljer i stadsmiljön är viktiga för helhetsupplevelsen.

Albert Lilienbergs stadsplaner innehåller rytmer av krökta gator, platser och öppningar som i Kungsladugård.

SKÖNHETEN

- Stadens skönhetsvärden i stort som smått ska uppmärksammas, från stadssilhuetten och de stora perspektiven, till detaljerna i närmiljön
- Speciella skönhetsvärden i stadsdelar och kvarter ska tas tillvara
- Ny arkitektur ska möta befintlig bebyggelse med ett medvetet förhållnings-sätt, på skalan från att efterlikna till att kontrastera
- Stadsplaneringen ska stärka den konstnärliga dimensionen i rumsskapandet

I samtal med göteborgarna och i samråd kring olika planer dyker ständigt upp begrepp som vackert, trivsamt, levande stadsmiljö, varsamhet – men numera också ord som djärvhet och nyskapande samt att skapa ett stadens varumärke med arkitektur.

Vackert och *skönt* är subjektiva och mycket sammansatta begrepp. En stadsdel kan upplevas som vacker även om den är sliten och nergången. Om den har ett rikt, blandat innehåll med butiker, caféer och andra småföretag är den trivsam och levande. Den ger upplevelser av kulturellt och socialt slag, utöver de traditionellt visuella upplevelserna.

Skönhetsupplevelser ligger på hela skalan från de stora dragen, vyerna och utblickarna, till detaljer i hus, gator och platser. Även minnen av hur stadsdelar sett ut tidigare skapar bilder hos många människor av hur det borde byggas idag, i en tid av stark förändring.

Rumsskapandet

Stadsplanerare har i alla tider brottats med två sidor av sin uppgift, dels att utforma välproportionerade, trivsamma kvarter, platser och gator, dels att lösa alla de praktiska krav som ställs på stadsrummen, utifrån teknik, ekonomi och funktion i ett föränderligt samhälle. Under Albert Lilienbergs epok i Göteborg 1907–27 berikades de tekniska och ekonomiska aspekterna med en medveten konstnärlig gestaltning. Stadsdelar som Nedre Johanneberg, Änggården, Kungsladugård och flera andra uppvisar den ”gatans konst” som Lilienberg förespråkade. Slutna kvarter, terränganpassning och några få gatu-sektioner skapar här en rik variation, där framförallt rummens grad av slutenhet är stark.

Ganska snart in på 1900-talet växte sig frågor om markpolitik, teknik och ekonomi allt starkare och parades från 1930 med ett nytt och modernistiskt ideal för planmönster och rumsproportioner. Under Uno Åhréns ledning 1932–43 fick detta genomslag i stadsdelar som Övre Johanneberg och Sandarna, med öppna kvartersformer där husen placeras friare i förhållande till gatan. Efter andra världskriget fanns åter ett intresse för mer omslutande rum, i grannskapsplaneringens anda, men i det storskaliga byggandet under 60- och 70-tal tonades detta återigen ner. Under 80-talets postmodernism återkom historiska rumsformer och proportioner som förebilder, dock utan att avsätta några stora spår i Göteborgs stadsplaner.

Tyngdpunkten i rumsskapandet har alltså växlat i perioder och människors möjligheter att använda rummen har också varierat. Olika vikt har lagts vid proportioner i förhållande till de mänskliga måtten, närlimatet och grad av omslutenhet. Alla dessa egenskaper påverkar i hög grad upplevelsen av en stadsmiljö och ska därför ges stor uppmärksamhet i Göteborgs stadsplanering.

I Uno Åhréns stadsplaner placerades husen friliggande, frikopplade från gatan och med öppna rum emellan, som i Johanneberg.

Bostadsområdet Skolspåret i Hjällbo är ett exempel på ett miljonprogramsområde av hög kvalitet.

Amhult centrum uppvisar ett nutida försök att samla bostäder, ett kulturhus och en butiksbyggnad kring en stadsgata och ett offentligt rum. Topografin, proportionerna och färgerna bidrar till rytmen och en viss omslutenhet i rumsupplevelsen.

Att anpassa ny bebyggelse till gammal innebär inte att efterlikna utan att i volym, proportioner, material, takformer etc ha ett medvetet förhållningssätt, som kan innebära ett närmande i arkitektoniskt uttryck eller kontrast.

På Skräddaregatan finns det här lilla kontorshuset från 2004, som med kubiska former kopplar samman ett hus från 1780-talet med ett från 1990-talet. Anpassningen innebär en arkitektonisk kontrast.

Under våren 1998 antog riksdagen ett arkitekturpolitiskt handlingsprogram, **Framtidsformer – ett handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design**. Det har sex mål för statens arbete med detta nya politikområde, bland annat att arkitektur, formgivning och design ska ges goda förutsättningar för sin utveckling.

Programmet vill också uppmuntra kommunerna att arbeta fram lokala arkitekturpolitiska program som behandlar kvaliteter i den byggda miljön och i planerade miljöer.

Arkitekturen

I den traditionella kvartersstaden finns en rik variation i formspråk, men inom en viss ram, en grammatik, som ges av material, teknik och olika tiders stilideal. Det gäller både stenstaden och landshövdingehusen. Stora offentliga byggnader gavs ofta ett läge och arkitektur som markerade deras betydelse. Helhetsresultatet blev ändå ganska sammanhållet, och den principen höll i sig långt in på 1900-talet. Först under 1980-talet uppstod på allvar företeelsen med byggnader som inte inordnar sig i en helhet i ett kvarter utan vill överträffa varandra i uttrycksfullhet, med en splittrad helhet som resultat.

Därför får nya byggnader ibland kritik för att ha ett formspråk som upplevs som främmande och svårbegripligt. Arkitekturen sägs vara dåligt anpassad till platsen. Anpassning är dock inte samma som att efterlikna, utan att hitta ett förhållningssätt till omgivningen som går att förklara. Det kan gälla planmönster, ett material som dominerar, exempelvis tegel i äldre industribyggnader, eller volymer och former som utmärker sig i grannskapet. Dessa kan tas upp och omtolkas i ny arkitektur där vissa egenskaper känns igen. Då kommer de nya byggnaderna att ingå i stadens sammanhang och upplevas ha ett arkitektoniskt släktskap med omgivningen. Ibland finns det också motiv för att en ny byggnad ges en arkitektonisk kontrast i förhållande till kringliggande byggnader.

Konsten i staden

Arkitektur och stadsplanering har starka konstnärliga inslag i sig, som ska resultera i ett variationsrikt och spännande stadsrum. I många fall förstärks uttrycket i Göteborgs stadsbild med verk av konstnärer. Verken kan ha många syften och betydelser i de stadsrum de ingår, från de rent skönhetsmässiga till att ha även en praktisk funktion. Ofta har de ett symbolvärde och skapar en stark identitet åt en plats. De mest kända är förstås kungastatyn från 1854 på Gustaf Adolfs Torg och Poseidon från 1931 på Götaplatsen.

I bostadsbyggandet efter andra världskriget ingick ofta konstverk som på olika sätt betonade riktningar och knutpunkter i bebyggelsen. På de lokala torgen och i parker placerades skulpturer, ofta i kombination med vatten. De senare decenniernas konst samverkar ofta tydligare med arkitekturen på platsen och blir i vissa fall integrerad i landskapsarkitekturen. Även ljus- och ljudkonst har ökat spänningen i det offentliga rummet de senaste åren och gjort det till en större arena för konstupplevelser.

Att samverka med konstnärer kring utformningen av stadsrum kan förtydliga rummets proportioner, form, ljud och ljus, och på en mängd olika sätt förstärka upplevelser i det offentliga stadsrummet. Stadsplaneringen ska följa utvecklingen på det här området och utveckla samarbetsformer med konstnärer och byggintressenter för att ytterligare stärka den konstnärliga dimensionen i rumsskapandet.

I samband med ombyggnad av Brunnsparken 1990 byggdes en bred trappa ner mot Stora Hamnkaneln. En tävling om utsmyckning av trappan anordnades, som vanns av konstnären Camilla Bergman. Hennes två lejon i brons som invigdes 1991 har blivit tydliga markörer av en av Göteborgs populäraste solplatser.

REFERENSER

Jan Gehl m fl., *New City Life*. 2006

Ge rum för landskapet! Parkprogram. Park o Naturnämnden 2007

Stockholms byggnadsordning, Stockholms stadsbyggnadskontor 1997

Stadens struktur m fl skrifter om stadskvaliteter. Malmö stad 2005

Höga hus, Göteborgs Stadsbyggnadskontor 1990.

Allmänna Vägen – natur som social och kulturell mötesplats.

Lärjeån – stråk som ger starka landskapsupplevelser.

VATTNET OCH DET GRÖNA

- Vatten och grönt ska användas som element i stadsbyggandet, likvärdiga med bebyggelse och transporttor
- Ny bebyggelse ska planeras utifrån lokala ekologiska förutsättningar
- Stadsplaneringen ska i de enskilda fallen uppmärksamma tillgången till natur, tillgängligheten till den och dess kvaliteter
- Barnens och andra gruppers särskilda behov av närbelägen natur ska tillgodoses
- Stränder längs hav, älv, åar och sjöar ska vara en allmän resurs

Göteborg är en grön stad med fin vattenkontakt. Inom dess gränser finns natur i de mest varierande skalor och former. Här finns sammanhängande områden med närmast vildmarkskaraktär, dalgångar med jordbrukslandskap, klippstränder och strandängar, bearbetad natur och parker nära bebyggelsen och gröna gårdar inom kvarteren. Kustlinjerna, älven, åarna och sjöarna har starkt bidragit till att forma Göteborgs bebyggelse och är viktiga för stadens identitet och karaktär. Alla dessa element ingår i den faktiska gröonstrukturen, som tillsammans med bebyggelse för olika ändamål och transportnätet bildar stadens fysiska miljö.

Göteborg ska byggas samman och bli tätare för att transportbehoven ska minska, infrastrukturen ska kunna utnyttjas bättre och stadsmiljön som helhet och i dess delar ska bli mer blandad och upplevelserik. Naturvärdena har stor betydelse för att denna inriktning om ett hållbart stadsbyggande ska nå framgång.

Natur och ekologisk hållbarhet

Gröonstrukturen som helhet har avgörande betydelse för den *ekologiska hållbarheten*. De biologiska systemen ger grundläggande förutsättningar för luftkvalitet, lokalklimat, vattnets kretslopp och mångfalden av växt- och djurliv i stadsområdet.

Ny bebyggelse ska planeras så att de lokala förutsättningarna i de biologiska systemen tas tillvara så långt som möjligt. Stora befintliga träd kan utnyttjas för att bryta vind, skapa skugga och förbättra luftkvaliteten. Lokal dagvatten-

hantering är beroende av att lämpliga gröna ytor identifieras tidigt i planeringen. En stadsplanering för ekologisk hållbarhet innehåller alltså mängder av aspekter kring grönstrukturens behandling.

Natur och social hållbarhet

Stadens inslag av vatten och grönt är viktiga som offentliga rum och har därmed stor betydelse för den *sociala hållbarheten*. Gröna områden och vatten ger möjligheter till möten mellan människor, och användningen är oftast gratis, vilket gör dem viktiga i stadens offentliga rum. Människor av olika ursprung och med olika bakgrund och förutsättningar kan röra sig i jordbrukslandskap, längs stränder och i skogar. I de flestas medvetande är det naturligt att stränderna längs havet, älven, åarna och sjöarna är gemensamma, där alla kan vistas och ströva. Det är också viktigt att stadsplaneringen uppmärksammar möjligheter att behålla och förstärka stråk där människor kan röra sig mellan grupper av bebyggelse. Grönt och vatten längs sådana sammanhängande stråk höjer upplevelsen väsentligt.

I den bostadsnära naturen, i parken eller på gården, uppstår de vardagliga, mer täta mötena som bidrar till trygghet och samhörighet. För äldre och andra med begränsade rörelsemöjligheter kan även en liten bostadsnära grön yta ha stort värde om den är lätt tillgänglig, har sittplatser, bra solighet och inte är alltför utsatt för buller. Även möjligheten att se ett stycke grönt från bostaden har betydelse för människors trevnad och hälsa. Den sociala betydelsen visar sig också många gånger när invånarna i en stadsdel upplever att gröna ytor hotas av exploatering. Den gröna närmiljön engagerar och kan i sådana fall få människor att gå samman i föreningar eller grupper.

För barn är natur extra viktig nära bostad, dagis och skolor. En lätt tillgänglig och stimulerande naturmiljö är motoriskt och fysiskt utvecklande, och ger möjligheter att förstå naturens sammanhang. Vid en långsiktig förtätning av stadsbebyggelsen ska alltså barnens utemiljö ses som en viktig aspekt.

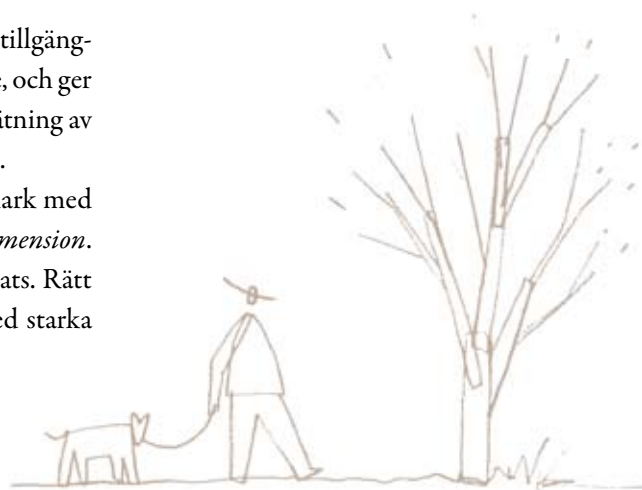
En gammal damm, en lövskogsdunge eller ett stycke jordbruksmark med en lada är exempel på natur som också har en spännande *kulturell dimension*. De bidrar till förståelse för tidigare kultur och ger identitet åt en plats. Rätt använda kan de bli intressanta inslag i ny bebyggelse, ofta även med starka formmässiga värden.

Park & naturnämnden antog i april 2007 ett parkprogram med titeln: **Ge rum för landskapet**. Där formuleras fem strategier samt ett förslag till hur mer konkreta parkplaner för olika stadsområden kan läggas upp, utifrån strategierna

Sociotopkartor finns för de flesta stadsdelar i Göteborg. Kartorna beskriver hur områden används och vilken betydelse de har. De är planeringsunderlag framtagna av Park- och naturförvaltningen genom expertstudier samt enkäter och intervjuer med brukarna.

Älvsborgsplan – tanken om vattenspeglar i bostadskvarteren har rötter i det socialt inriktade bostadsbyggandet från 1920–30-tal.

Angered Centrum från 1978 är ett exempel på hur en stadspark skjuter in i bebyggelsen med stark rumslig verkan. Längre ut övergår den gradvis i obearbetad natur.

Gård på Södra Guldheden – en gemensam grön gård med uppväxta träd är ett trivsamt, halvprivat rum med stor användbarhet.

Natur och tid

Naturen i staden har olika användning och betydelser över tiden. Älven har kvar sina tydliga riktningar genom stadsområdet och sina mått, men som stadsrum har den en helt annan betydelse idag än tidigare i historien. Älvrummet har förändrats men varvsepokens ljud, ljus, färger och former kan ändå anas i den varvsverksamhet som finns kvar. Den är därför mycket betydelsefull för upplevelsen av älvrummet och Stora Hamnkanalens avslutning i älven.

Likaså användes Vallgraven och kanalerna för vardagliga verksamheter under lång tid och var fyllda med båtar. Idag hör de till Göteborgs största kulturhistoriska tillgångar. Genom sina vattenspeglar och former bidrar de i hög grad till att skapa de centrala delarnas karaktär. Att återskapa ett båtliv för vardagsbruk är dock inte möjligt. Kommersiella verksamheter med anknytning till turism och restaurangnäringar finns här i viss utsträckning, men Vattenplanen, en del i Översiktsplan 99, föreslår en restriktiv hållning till ytterligare båtliv på dessa inre vattenvägar.

Mölnålsån, Sæveån och Kvillebäcken är ytterligare exempel på vattendrag som haft stor betydelse för Göteborgs utveckling som industristad. Efter att ha genomgått en successiv förändring och upprustning blir de nu stommar i gröna, sammanhängande stråk som tillför ny bebyggelse viktiga kvaliteter.

Vatten och grönt i stadsplaneringen

Inriktningen att bygga Göteborg tätare kräver att stadsplaneringen använder grönsstrukturen på ett medvetet gestaltande sätt, utifrån faktorer som stärker den ekologiska och sociala hållbarheten. Vatten och grönt ska vara lika naturliga delar i stadsplaneringen som bebyggelse och transportytor. Då stärks även den ekonomiska hållbarheten genom att Göteborg som helhet och dess stadsdelar upplevs som trivsamma och attraktiva att besöka och röra sig i. Ett fint samspel mellan vatten, grönt och bebyggelse spelar stor roll för Göteborgs identitet och dess näringar inom turism och evenemang.

Ett vanligt tänkesätt är att naturen måste skyddas från staden som vill nagga den i kanten. Ett mer kreativt förhållningssätt i stadsplaneringen är istället att försöka integrera naturen i stadsstrukturen, ekologiskt, socialt och formmässigt. Då skapas också ett varaktigt skydd för naturdelar genom att de blir starka i människors medvetande. Vatten och grönt ska vara naturliga delar i det urbana. Människors vardagsliv och användning av det offentliga rummet ska vara utgångspunkten för utformningen. Lokal kunskap om användningen

Säveåns utlopp – vinterlandskapet längs Göteborgs vattendrag erbjuder speciella stämningar.

ska tas tillvara, och sociotopkartor kan ge värdefull information. I varje enskilt fall måste stadsplaneringen studera *tillgången* på natur i omgivningen och hur den förhåller sig till den större grönstrukturen i stadsdelen. Ett förbindelsestråk med stor social betydelse måste kanske säkras i en fördjupad översiktsplan, som ett exempel på problematiken.

Vidare ska *tillgängligheten* till vatten och grönt studeras i stadsplaneringen. Det kan finnas möjligheter att i planer säkra viktiga gångförbindelser, att förbättra siktlinjer och att minska andra typer av hinder, vilket gör det lättare att orientera sig och nå naturen. En god allmän tillgänglighet till stränderna med sammanhängande stråk är särskilt viktig för Göteborgs identitet som vatten nära stad.

Slutligen är *kvaliteten* på grönområdena avgörande för hur användbara de är och hur de upplevs. Stränder som möter ängar eller berg upplevs som mer attraktiva än stränder som gränsar till stora båtuppläggningsplatser. Kvaliteter hos gårdar och bostadsnära parker är särskilt viktiga för barn och äldre som vistas mycket i närmiljön. Önskvärda kvaliteter kan beskrivas i gestaltungsprogram som ingår som bestämmelser i detaljplaner. Vid kompletteringar av storskalig bebyggelse från 60- och 70-tal finns ofta möjligheter att såväl höja kvaliteten på vissa bostadsnära gröna ytor som att öka tillgängligheten till dem. Friytorna kan då göras mer differentierade. Vissa ytor görs lättillgängliga och bearbetade, andra behålls mer obearbetade, för exempelvis äventyrslekar.

Ack va vackert – idéer om vatten i stadsbilden, Göteborgs Stadsbyggnadskontor 1999. Ingår som en del i vattenplanen och gjordes inom ett EU-projekt, Water City International, där ett nätverk av städer kring Nordsjön samverkar kring vattenfrågor i planeringen. Boken innehåller idéer om och exempel på hur vatten kan användas för en rikare stadsupplevelse.

Sofie Nilsson, **Vattenguide Göteborg**, praktiskt arbete Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2000. Boken visar många Göteborgsexempel i stort och smått på hur vatten kan användas i stadsbyggnadskonsten.

REFERENSER

Vatten – så klart. Vattenplan för Göteborg. Översiktsplan, fördjupad för sektorn Vatten, Göteborgs Stadsbyggnadskontor, antagen av KF 2003.

Ge rum för landskapet! Parkprogram. Park o Naturnämnden 2007

Alexander Ståhle, *Mer park i tätare stad*. Avhandling KTH-A, 2005

Angeredsbron från 1975 spänner över Göta Älvdalen och kopplar samman delar i den stora stadsstrukturen.

RÖRELSER OCH SAMBAND

- Planera bebyggelse och trafik sammanhållet – stadsplanera
- Förändra och planera staden framförallt utifrån människans sätt att röra sig till fots och på cykel
- Knyt samman stadsområden med kollektivtrafik, cykel och gång som bas
- Utveckla trafiksystemen så att rörelsemönstren blir logiska och lätta att förstå
- Utnyttja möjligheter i stadsplaneringen att minska barriäreffekter
- Blanda trafikslag där det är lämpligt och möjligt

Göteborg växer och dess invånare blir alltmer rörliga. Arbetsmarknaden i regionen vidgas och pendlingen till och från regionkärnan ökar. Därmed kommer biltrafiken att öka och för att möta detta måste kraftfulla satsningar göras för gång-, cykel- och kollektivtrafikanterna, så att deras andel av det totala resandet ökar. Endast på det sättet kan den sammanvägda tillgängligheten till regionkärnan hållas konstant. För att Göteborgs stadsmiljö ska upplevas intressant och attraktiv krävs också en välstuderad balans mellan vistelsezoner och mötesplatser å ena sidan och utrymme för trafiken å den andra. Planeringen för bebyggelse respektive trafik måste därför integreras i en samlad stadsplanering.

Stadsstruktur och transporter

Även om resandet till och från regionkärnan dominerar finns flera betydelsefulla målpunkter i staden och regionen som är viktiga att knyta samman med ett effektivt kollektivtrafiksystem. Vissa av dessa kan utvecklas till knutpunkter i en flerkärningstruktur. Den översiktliga planeringen utgår från att en tätare stad också är en hållbar stad. Bebyggelsen föreslås bli tätare i regionkärnan, i ett antal knutpunkter och längs kollektivtrafikstarka stråk. Många verksamheter har ökat storleken på sina enheter och fått större behov av transporter, vilket gör det svårt för dem att ligga kvar i den traditionella stadsmiljön. Typexempel är terminaler för frakt, grossistförsäljning av skrymmande varor och naturligtvis stora köpcentra.

Tranportsystemens betydelse för stadens ekonomiska liv har alltså ökat efterhand, som en del i den allmänna samhällsutvecklingen. De har samtidigt skapat miljöproblem i form av trängsel, buller och sämre luftkvalitet och bidragit till stadens utspridning. En slutsats av detta är att en strategi för ett minskat bilberoende måste vara nyanserad, eftersom den berör samhällets ekonomiska grunduppbyggnad.

Samband

Under de senaste 50 åren har Göteborg spridits ut i öar av bebyggelse över ett stort område. Särskilt tydligt blev det under 1960- och 70-talens storskaliga bostadsbyggande där sambanden mellan olika delar är svagt på flera håll. Stadslandskapet har blivit stort och uppsplittrat, där man färdas mellan bostad, arbete, skolor, handelsplatser och andra målpunkter. Vissa stadsdelscentra och lokala torg kom att ligga avskiljda från det övergripande vägnätet, vilket försvårar orienteringen och gör vägsystemet mindre logiskt. Gång- och cykelvägar ligger ofta i grönområden i dålig kontakt med bebyggelsen.

Ett relevant och realistiskt förhållningssätt i stadsplaneringen är att på lång sikt bygga samman Göteborgs stadsområde till större och kontinuerligt sammanhängande delar. Kollektivtrafik samt gång- och cykelsystem ska vara basen i en sådan planering, där ökad trygghet och mer logiska rörelsemönster är viktiga inslag.

Barriärer

Möjligheter att minska barriäreffekter ska också uppmärksammas i all planering. Göta älv är en av Göteborgs stora tillgångar, men utgör också en kraftig barriär. Sambanden över eller under älven måste bli fler för att staden ska kunna växa samman bättre. Även andra vattenvägar, som till exempel Vallgraven, kan behöva fler broar för att öka livligheten i staden.

Framförallt biltrafikens ytor uppfattas som de största barriärerna i Göteborg. Götatunneln som miljöprojekt visar på de stora positiva konsekvenserna av att trafikbarriärer minskar. Det är troligt att i en växande stad kommer inte biltrafikens ytor att rymmas i markplanet överallt. I flera fall bör det därför planeras långsiktigt för lösningar som minskar trafikens barriäreffekter och samtidigt skapar möjligheter för att bygga en blandad stadsmiljö.

Göteborgs topografi med stora nivåskillnader skapar också barriärer mellan bebyggelseområden. I många fall handlar det om terräng som tidigare setts

Vasagatans allé är ett viktigt motiv i den stora utvidgningsplanen för Göteborg från 1866. Idag är den ett livligt caféstråk med kollektivtrafik och stora strömmar av cyklande och gående.

Gång- och cykelstråk som upplevs som trygga och ger skönhetsupplevelser blir väl använda.

Samtal, gående, cyklande, kollektivåkande – rörelser och möten i det offentliga rummet.

som tekniskt och ekonomiskt svår att bebygga. När kompletteringsbebyggelse planeras kan det finnas möjligheter att exempelvis förbättra gångvägars lutning, anordna sittplatser eller på andra sätt förbättra tillgängligheten och sambanden.

Det förekommer att även större grönområden uppfattas som barriärer mellan bebyggelsegrupper, främst för att de upplevs som otrygga. Då är barriären av främst socialt slag och kan minskas genom olika fysiska åtgärder, som bättre belysning, röjning för bättre siktlinjer eller enkla anläggningar som ökar användbarheten och därmed befolkar området. Även kompletteringsbebyggelse kan vara lämplig i ett sådant fall, om den placeras och utformas så att den inte påtagligt skadar naturupplevelsen.

Blandade trafikslag

Principerna i 60-talets planering ledde bland annat till att trafiksystemet indelades hierarkiskt, från huvudleder till bostadsgator. Bilens utrymmen blev stora i många stadsdelar och biltrafiken dominerar också genom att gatornas utformning inbjuder till höga hastigheter som bidrar till barriäreffekter och buller. Därför ska stadsplaneringen undersöka möjligheter att minska bilytorna till förmån för vistelse, gående och cyklande, och även att skapa byggbar mark när trafikbullret minskar.

Att samutnyttja ytor så att biltrafiken underordnas de gående har gett lyckade resultat på många ställen och ska utvecklas vidare. På andra ställen kan säkerhet och framkomlighet kräva att bilytorna behålls oförändrade, men att andra punkter som exempelvis gångtunnlar förbättras. Inriktningen bör alltså vara att punktvis och nyanserat förändra balansen mellan bil och människa i stadsmiljön, utifrån begreppen säkerhet, miljöpåverkan, skönhet, upplevelse av trygghet, tillgänglighet och framkomlighet.

Bilparkeringens utrymmen är viktiga i en sådan inriktning. I många städer finns bra exempel på ombyggda torg och andra platser med bilparkeringar under, även i mycket känsliga miljöer. Göteborg bör planera för ett antal sådana anläggningar som både höjer de offentliga rummens kvaliteter och integrerar bilen på ett rimligt sätt i stadsmiljön.

Gångstråk kan förbättras på många sätt för att upplevas tryggare och bli mer använda.

REFERENSER

Den goda staden, Vägverket, 2007.

KOLL framåt. Kollektivtrafiken som medel i den goda staden. Vägverket 2007.

Den ideala bytespunkten – med resenären i fokus. Göteborgsregionens kommunalförbund m.fl. 2007.

Jan Gehl m.fl., *New City Life*. 2006.

Jerker Söderlind, *Stadens renässans*, 1998.

Bengt Holmberg, *Stadens trafiksystem*. Artikel ur "Stadsdelens vardagsrum – ytterstadens offentliga platser och liv." Stadsmiljörådet, 2000.

MILJÖANPASSAT BYGGANDE

- Stadsbyggandet ska i helhet och detaljer arbeta för hushållning med resurser samt begränsad miljöpåverkan
- Framåtsyftande projekt ska initieras, lyftas fram och stödjas
- Energianvändning i byggd miljö ska minska, bland annat genom avtal i markupplåtelse
- Val av plats för ny bebyggelse ska avvägas mot ett hållbarhetsperspektiv
- Bebyggelse ska anpassas väl till topografi, biologisk mångfald och andra förutsättningar på platsen

Pågående klimatförändringar och ett antal rapporter har ökat medvetenheten om att vår livsstil påverkar miljön och klimatet. Allt byggande påverkar miljön. Det är därför nödvändigt att byggandet anpassas till ett förändrat klimat och att dess miljöpåverkan minimeras. Det miljöanpassade byggandet är ett långsiktigt samhällsbygge som ska genomsyra all verksamhet och framsynta lösningar ska främjas.

Fastighets-, miljö- och stadsbyggnadskontoret samarbetar för att ta fram riktlinjer för ett miljöanpassat byggande av bostäder. Fokus i det arbetet ligger på byggnaden i sig, medan stadsbyggnadskvaliteterna också behandlar andra aspekter som rör val av plats, anpassning till platsen samt gestaltningen.

De tekniska systemen i infrastrukturen som el, vatten och trafik ska samordnas och vara robusta för att klara krissituationer vid hot och katastrofer.

Miljökvalitetsmål enligt riksdagen

Riksdagen har antagit mål för miljökvaliteten inom 16 områden och har för delmålet *God bebyggd miljö* följande formulering. ”Städer, tätorter och annan bebyggd miljö ska utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden ska tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas”.

De 16 nationella miljömålen

Riksdagen har antagit mål för miljökvaliteten inom 16 områden. I november 2005 lades miljökvalitetsmålet ”Ett rikt växt- och djurliv” till de 15 som man antagit redan i april 1999.

- Begränsad klimatpåverkan
- Frisk luft
- Bara naturlig försurning
- Giftfri miljö
- Skyddande ozonskikt
- Säker strålmiljö
- Ingen övergödning
- Levande sjöar och vattendrag
- Grundvatten av god kvalitet
- Hav i balans samt levande kust och skärgård
- Myllrande våtmarker
- Levande skogar
- Ett rikt odlingslandskap
- Storslagen fjällmiljö
- God bebyggd miljö
- Ett rikt växt- och djurliv

Energi

Energianvändningen står för närmare hälften av de klimatpåverkande utsläppen i Sverige och byggsektorns andel av denna utgör 40 procent. Driftskedet svarar för 85 procent av energiomvandlingen. För en långsiktigt hållbar utveckling är därför en effektiv energianvändning för uppvärmning, tappvarmvatten och drift av avgörande betydelse. Behovet av uppvärmning står för två tredjedelar av energibehovet, medan resten används för drift av belysning och apparater.

Den viktigaste faktorn för att spara energi är att minska behovet av uppvärmning kombinerat med energieffektiva lösningar. Så kallade passiva hus är en lösning där tillskottet köpt energi är mycket litet. Möjligheter att utnyttja solenergi behöver tas tillvara med exempelvis solfångare till tappvarmvatten.

Utformningen av byggnader ska främja låg energiförbrukning. Vidare kan miljöbelastningen minska genom tekniska system och förvaltning, som brukarna kan påverka. Genom överföring av överskottsvärme från verksamheter till bostäder på kvarters- och fastighetsnivå kan den totala energiförbrukningen minska.

En stor del av den byggda miljön, exempelvis miljonprogrammets bostäder, står inför ett stort renoveringsbehov. I samband med ombyggnader och renoveringar är det viktigt att göra energibesparande åtgärder.

Materialanvändning och livscykelanalyser.

Material, som kan ge problem med inomhusmiljön och människors hälsa ska undvikas. För att åstadkomma ett miljöriktigt och sunt byggande måste man ta hänsyn till hur samtliga material i en byggnad belastar miljön under hela dess livstid, från råvaruutvinning till och med den dag byggnaden rivs eller demonteras. Det finns många olika modeller för miljövärdering av produkter och byggnader samt konstruktioner. Livscykelanalyser, miljömanualer och miljömärkning av produkter är några exempel.

Val av plats

Transporterna står för cirka 30 procent av de klimatpåverkande utsläppen i Sverige. Det är därför inte oväsentligt var vi bygger. Tillgång till kollektivtrafik är en avgörande faktor samt möjlighet att nå platsen till fots eller med cykel. För bostäder är också närhet till skolor, handel och annan service av stor vikt. Attraktiva pendelparkeringar för bil och cykel samt tillgång till bilpooler kan

Odling i staden kan bedrivas på många sätt, såsom vid kolonistugan...

... eller i det gemensamma växthuset i bottenvåningen, såsom i Solhusen i Västra Gårdsten.

Öppet dagvattendike i Slottskogen.

Miljöpolicy för Göteborg Stad

Göteborgs kommunfullmäktige antog 1996 en miljöpolicy omfattande 10 punkter under rubriken "På väg mot en bättre miljö".

- Hushålla med naturresurserna
- Tag hänsyn till människor och natur
- Planera gemensamt för en bättre miljö
- Alla ska vara delaktiga
- Informera och utbilda
- Värdera miljöåtgärder på lång sikt
- Köp miljöanpassade varor och tjänster
- Samverka med företag och organisationer
- Samverka över gränserna
- Samverka med forskning och utbildning

minska behovet av parkeringsytor både i bostads- och verksamhetsområden samt centralt. Den bebyggelsestruktur som översiktsplanen föreslår siktar på att fler än idag kan åka kollektivt, gå och cykla i vardagslivet.

Anpassning till platsen

Platsen styr valet av bebyggelse. Historiska och kulturhistoriska värden, naturvärden samt stads- och landskapsbild är viktiga. Bebyggelsen ska också anpassas till platsen och topografin för att undvika onödiga schaktningar, sprängningar och utfyllnader. Schaktningar kan exempelvis påverka betingelserna för befintlig vegetation. Genom att bevara vuxna träd stärks platsens kontinuitet och identitet. Det är också viktigt att spara värdefulla biotoper och livsmiljöer för både djur- och växtarter, som berikar upplevelser av naturen i stadsmiljön.

Bebyggelsen ska placeras så att den ger förutsättningar för en god närmiljö. Det är viktigt att skapa vindskyddade och soliga miljöer, såsom vistelseytor för människor och platser där många arter av växter och djur kan etablera sig.

Vatten och grönska bidrar till trivsel. Kompensationsåtgärder ska diskuteras, då förändringar påverkar miljön negativt. Exempelvis kan kvaliteten höjas på de grönytor som blir kvar, eller att odlingsmöjligheter skapas inom- eller utomhus.

Dagvattenhantering

Dräneringsbehov, dagvattenhantering och höjdsättning bör utredas tidigt i varje planeringsprocess och vid exploatering. Avrinningen ska fördröjas, reduceras och renas så nära källan som möjligt. Dagvattnet kan också bli en positiv resurs och skapa attraktiva miljöer genom att göras synligt genom öppna dagvattensystem med rännor, kanaler, bäckar, översilningsytor, infiltrationsmagasin, våtmarker och dammar. Om möjligt bör dagvattnet infiltreras till grundvattnet.

Avfall

Vid byggande är det viktigt att minimera avfallet i produktionen och att förbereda för en framtida selektiv rivning, så att avfall och restprodukter kan sorteras och behandlas efter sina egenskaper och återföras i kretsloppet.

Målet är att minska mängden avfall och att öka återföringen i kretsloppet. Därför måste avfallshanteringen vara bekväm för brukarna och fastighetsnära källsortering införs så långt det är möjligt.

Gestaltning

Det krävs en hög ambitionsnivå för att hitta lösningar, som kombinerar god utformning och intressant miljöteknik. En ny byggnad ska formmässigt kunna vara representativ för sin tid, oavsett vilken stadsstruktur den byggs i. Många tidsåldrar ska kunna få sätta sina spår i en tålig stadsstruktur. Vid exempelvis installationer för solenergi på tak eller fasad är det viktigt att söka integrerade lösningar där solpanelerna ingår i takets eller väggens konstruktion.

Vid ombyggnader ska åtgärderna vara i samklang med husets ursprungliga karaktär. Det gäller till exempel vid fasadrenovering och tilläggsisolering.

REFERENSER

Byggnade för en hållbar utveckling i Göteborg, Göteborgs Stad 2004

Dagvatten – så här gör vi, handbok för kommunal planering, Kretsloppskontoret 2006

Pågående samverkansprojekt mellan förvaltningar om miljöanpassat byggande.

Pågående samverkansprojekt mellan förvaltningar angående kompensationsåtgärder.

Att bygga ekologiskt, sunt och kretsloppsanpassat i Göteborg, Stadsbyggnadskontoret m.fl. 1997.

Tjugo radhus i Lindås Park i södra Askim byggdes 2001 som passivhus, utan konventionellt värmesystem.

Eternellen

da Matteo
Caffè e Gelato

INTEGRATION

VARDAGSLIV

FOLKHÄLSA

MÄNNISKAN I STADEN

Att se och bli sedd, att mötas i det offentliga rummet.

INTEGRATION

- Stadsdelar ska länkas samman med förbindelser som gör det tryggt och bekvämt att röra sig genom staden
- Nya områden ska byggas som en fortsättning på en finmaskig och sammanhängande stadsväv
- Miljonprogrammets områden ska kompletteras och knyts samman kring torg och gemensamma platser
- Nya bostäder ska byggas så att alla stadsdelar får en blandning av storlek, utformning och upplåtelseformer
- Torg, platser, stråk och parker ska vara tillgängliga och välkomnande, öppna och tåliga
- Stadsplaneringen ska underlätta för närings- och föreningsliv att verka i alla stadsdelar

Göteborg är i många avseenden en segregerad stad. Stadsdelarna skiljer sig starkt åt i fråga om ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden och tendensen är att klyftorna ökar. Denna uppdelning är varken bra för enskilda individer eller för samhället i stort. Att vända oönskad segregation till integration är därför en av de största utmaningarna för alla som arbetar med Göteborgs utveckling.

Integration är inte begränsad till var människor bor och arbetar, utan handlar även om hur vi som individer och grupper förhåller oss till samhället. *Systemintegration* innebär att man är delaktig på lika villkor i samhällets institutioner såsom arbetsliv och politik, medan *social integration* innebär att man är delaktig i det vardagliga sociala livet och samhällets informella gemenskap. Stadsplaneringen kan bara bidra med förutsättningar för social integration men kan inte garantera att den uppstår. Framför allt kan fel planering skapa hinder i stället för möjligheter.

Alla städer har uppkommit därför att människor behöver ha ekonomiskt, socialt och kulturellt utbyte med varandra. Vi träffas för att byta varor och tjänster, men också för att utbyta tankar, åsikter och erfarenheter. Människors olikheter är en resurs att ta vara på. Möten över sociala och kulturella gränser är ofta berikande och positiva men de kan också vara jobbiga eller rent av leda till konflikter. Att människor är olika är något vi måste hantera i ett demo-

Demografisk segregation avser ålder, kön, hushållssammansättning

Socioekonomisk segregation avser sociala och ekonomiska resurser

Etnisk segregation avser folkgrupper, raser, kulturer, religioner

Plan- och bygglagen ger inte möjlighet att bestämma bostäders upplåtelseformer. Kommunen kan däremot styra detta i egenskap av markägare genom exempelvis exploateringsavtal.

kratiskt samhälle och på sikt skapar möten med det okända och annorlunda ändå främst förståelse och tolerans. I kulturer som accepterar en mångfald av åsikter, egenskaper och attityder (det gäller samhällen, företag, familjer, föreningar) är förutsättningarna för utveckling bättre än i kulturer där det råder likriktning. En stad där olika typer av människor kommer i vardaglig kontakt med varandra är därför inte bara roligare och mer kreativ utan också mer långsiktigt hållbar än en där människor lever åtskilda.

För att öka möjligheterna till integration i Göteborg måste stadsplaneringen alltid värna blandning, tillgänglighet, öppenhet och sammanhang i den fysiska miljön. Hur vi rör oss genom staden har lite med slumpen att göra. Det styrs mest av våra vardagliga rörelser, vilka relativt regelbundet går mellan givna punkter. För att öka integrationen behöver dels start- och målpunkter för olika människor blandas, dels behöver gatunätet utformas så att vi har anledning att röra oss förbi torg och platser även i andra stadsdelar än vår egen. En väl fungerande kollektivtrafik är också viktig för en ökad integration. Ju större andel resor som företas med kollektivtrafik, desto fler möten uppstår mellan olika grupper av människor.

Föreningslivet använder det offentliga rummet för aktiviteter som kan bidra till social integration.

REFERENSER

Göteborgssamhällets utveckling. Göteborgs stadskansli 2007

Planering för minskad boendesegregation. Stockholms Läns Landsting, RTK Rapport 2007:1

En hel stad. Om lokala insatsers betydelse för integration i boendet. Boverket 2005

Blandstad. Planering av den komplexa staden. Göteborg stadsbyggnadskontor 2004

Arnstberg och Bergström, *Åtta postulat om planering.* Formas T4:2001

Hjällbo centrum från slutet av 1960-talet är ett inomhustorg som kompletterats med bodar för försäljning ute på torget. Torget har blivit mer befolkat och livaktigt.

VARDAGSLIV

- **Stadsplanera utifrån vardagslivets villkor för människor i olika livssituationer**
- **Utvärdera alla projekt utifrån möjligheterna att klara vardagen utan bil**
- **Gör hela staden trygg och tillgänglig för alla**
- **Stärk närservice genom kompletteringsbebyggelse kring de lokala torgen**
- **Blanda funktioner för ökad närhet**
- **Detaljplanebestämmelser ska ge förutsättningar för hög bostadskvalitet**

De stora dragen i stadsutvecklingen måste alltid ses också ur vardagslivets perspektiv. Människor har olika behov, som också skiftar genom livets olika skeden. Önskemålen på omgivningen ser inte likadana ut när man är fjorton år som när man är trettio, femtio eller sjuttio. Det är också stor skillnad på de som är mycket rörliga och de som är mer bundna till sin närmiljö. Det är också skillnad på att leva ensam och att dela hushåll med andra. Genom att utgå ifrån vardagslivets villkor för människor i olika livssituationer tillförs viktig kunskap när man planerar och bygger städer.

De allra flesta människor rör sig under ett vanligt vardagsdygn mellan ett antal nödvändiga platser. Det är dessa vardagliga rörelser och händelser som utgör merparten av stadslivet. Man ska ta sig till dagis, skola, arbete eller motsvarande. Man måste handla eller uträtta andra ärenden. En del av fritiden används till rekreation, antingen på egen hand eller i organiserad form. Hemma igen vill man kunna återhämta sig i en miljö som man trivs i.

Ju mer vi måste ta oss kors och tvärs för att klara av våra vardagliga ärenden, desto mindre hanterligt blir vardagslivet. Att ha service och sociala mötesplatser i närheten är en fördel, och det är viktigare ju mindre rörlig man själv är. Detta talar för en stad med en mer finkornig blandning av bostäder, arbetsplatser, service och handel, parker, lekplatser och andra offentligt tillgängliga mötesplatser. Genom att blanda arbetsplatser och bostäder blir stadsdelarna mer jämnt befolkade under dygnets timmar. Det ger utökat underlag för service i närområdet, och det ökar också tryggheten och möjligheten till sociala kontakter.

Tillgänglighet

Tillgänglighet i stadsplaneringen rör egentligen två skilda områden. Dels gäller det *framkomligheten*, speciellt för människor med begränsad rörlighet. Det handlar till exempel om att bostäder, butiker och service kan nå utan trappor eller att lutningar där man behöver ta sig fram med rullstol är tillräckligt flacka. Dels gäller det *tillgängligheten* till den service och de funktioner människor behöver i vardagen, det vill säga att kunna handla, komma till och från skola eller arbete och att nå grönska eller lekplats inom rimliga tidsramar. Det brukar benämnas den *individuella räckvidden*.

Stadslivets attraktion uppstår ur möjligheterna till möten mellan människor i vardagen, ur närhet och blandning mellan funktioner, ur den rytm som uppstår när gammal och ny bebyggelse samsas och ur skönhetsupplevelser som åstadkoms i utblickar, genom ljud och ljus vid olika årstider.

Frågor som rör tillgängligheten behöver bevakas i alla planer och projekt. Göteborgs stad har en särskild policy med mål att alla ska ha en god framkomlighet i utemiljön, att alla ska kunna komma in i lokaler och byggnader dit allmänheten har tillträde och kunna utnyttja det utbud som finns, och att alla ska kunna använda publika toaletter. Fastighetskontoret samordnar dessa tillgänglighetsfrågor men alla som arbetar med Göteborgs fysiska miljöer måste vara med och leda utvecklingen rätt. Där tillgängligheten blir bra från början slipper vi det svåra arbetet med tillägg i efterhand. Det bästa är att integrera anpassningen redan i gestaltningen.

För att få en blandad stad behöver vi planera och bygga för en befolkning med varierande förutsättningar. Mindre rörliga människor, som barn, äldre och rörelsehindrade kan inte ta sig så långt själva. Alla göteborgare har inte tillgång till bil. Därför är det både en miljö- och en rättvisefråga att pröva alla projekt utifrån vilka nödvändiga och önskvärda funktioner en boende kan nå till fots, per cykel och med kollektivtrafik i vardagslivet. Genom att bygga nära service och kollektivtrafik ökar vi utbudet inom människors vardagliga räckvidd. Samtidigt måste de gröna stadsrummen för rekreation värnas och utvecklas av samma skäl. En vanlig vardag förenklas väsentligt för både barn och vuxna om det finns användbara utomhusplatser för lek eller stillhet inom promenadavstånd.

En liten närbelägen park dit många kan gå har stor betydelse för hur människor upplever sitt vardagsliv.

Trygghet

Staden måste planeras för att bidra till känslan av trygghet. Att vistas bland många människor och vara sedd är för många människor en grundläggande faktor. Blandade stadsmiljöer, som är befolkade under stora delar av dygnet bidrar till detta. Hållplatser för kollektivtrafik, gång- och cykelvägar och parkeringsplatsers placering är andra viktiga faktorer att uppmärksamma. Grön- ytor, som dagtid kan kännas trygga kan kvälls- och nattetid ge motsatt känsla. Det finns ett stort intresse att arbeta med trygghetsfrågor ur ett bebyggelse- perspektiv och det finns också flera användbara verktyg som exempelvis den vägledning för trygghetsvandringar, som kommunen gav ut 2007.

Bostadskvaliteter

Bostadsförsörjningen är idag i flera avseenden en marknadsfråga, från att tidi- gare ha varit starkt samhällsstyrt. Fortfarande hanterar dock kommunen viktiga frågor om bostadskvaliteter genom lagstiftning, regler, planering och avtal vid markupplåtelser. Översiktsplanen behandlar var bostäder byggs i förhål- lande till service, kollektivtrafik och grönområden. Inriktningen är att bygga en blandad, mer sammanhållen stad där fler kan gå, cykla och åka kollektivt. Här grundläggs viktiga kvaliteter i ett bra boende.

Detaljplanerna lägger fast andra viktiga delar. Husens höjd, tjocklek, och entréförhållanden ger förutsättningar för bostadsplanerna. Utrymmena mel- lan husen ska ha proportioner som ger bra solvärden och trivsamma, vackra rum att vistas i. Att det finns bostadsnära gröna ytor och lekplatser är ytterli- gare en viktig aspekt i stadsplaneringen.

När det gäller själva bostadshusen, exempelvis planlösningarna, ligger nu- mera det formella ansvaret för bostadens kvaliteter till stor del på byggherren. De som handlägger bygglov ska dock så tidigt som möjligt i processen föra en dialog med byggherrar om utformningen av bostadsprojekten, diskutera bra förebilder, ge råd och informera om samhällets syn på ett bra bostadsbyg- gande. Den formen av positiv medverkan från bygglovhandläggare har blivit allt viktigare, i takt med att den formella samhällsstyrningen av bostadskva- liteter har minskat.

REFERENSER

Policy för fysisk tillgänglighet i Göteborgs stad, Fastighetskontoret 2007

Tillgängliga platser, Boverket 2005

Elena Siré, *Varsam tillgänglighet*, 2001

Statistisk årsbok, 2006

Göteborgsbladet 2007

Ann-Cathrine Åquist, *Vardagslivsperspektiv som planeringsredskap*. 2001

Elander (red.), *Den motsägelsefulla staden*, 2001

Tora Friberg, *Förflyttningar – en sammanhål- lande länk i vardagens organisation*. 1999

Ett jämställt transportsystem, Västra Göta- landsregionen m.fl. 2002,

Tryggare stad – kan man förändra räds- lans platser? Göteborgs stadsbyggnadskontor och Chalmers Tekniska Högskola 2000

Tryggare och mänskligare Göteborg, Göte- borgs stad, 2006

Steg för steg för ett tryggare Göteborg, Trygg- hetsvandring – en vägledning, Göteborgs stad 2007

Stadsmiljön ska inbjuda till att gå och cykla till och från arbete och skola...

...och ge möjligheter till fysisk aktivitet nära där man bor.

FOLKHÄLSA

- Skapa trafiknät som prioriterar gående och cyklande
- Planera funktionsblandade stadsmiljöer med god tillgänglighet
- Skapa sköna platser för utevistelse i närmiljön
- Utforma byggnader och utemiljöer med stor hänsyn till ljudmiljön på respektive plats
- Säkra tillgången till olika sorters grönområden på gårdar, i grannskap, i stadsdelar och i staden som helhet

Hur vi utformar våra städer och stadsdelar har stor inverkan på vår hälsa. Stadsplaneringen påverkar inte minst hur mycket människor rör sig – och hur – i vardagen. Kunskap finns om vad som krävs för att bygga en stad som ger bättre förutsättningar för ett friskare liv. En central fråga är att göra det möjligt att minska bilresorna till förmån för gång, cykel och kollektivtrafik. Det skulle både ge ökad individuell hälsa och minska problemen med buller och luftföroreningar i Göteborg. För att komma längre behövs en uppgörelse med arvet efter 1960-talets funktionsuppdelade och bilorienterade samhällsplanering.

Rörelse

Undersökningar visar att var sjunde göteborgare rör sig alldeles för lite. I vissa stadsdelar har över 20 procent av de vuxna en stillasittande fritid. Världshälsoorganisationen WHO uppskattar att knappt var fjärde svensk över 15 år rör sig tillräckligt.

En miljö som inbjuder till rörelse i vardagslivet innebär förbättrade möjligheter för en bra hälsa. För barn gäller det till exempel möjligheten att kunna gå, cykla eller åka kollektivt till skolan i stället för att bli skjutsade, och att ha tillräckligt med utrymme för lek och spontanidrott utomhus både på skolan och i närheten av hemmet. För vuxna är det en fördel att kunna gå eller cykla för att uträtta vardagsärenden liksom att kunna gå, cykla eller åka kollektivt till arbetet – kollektivresenärer rör sig betydligt mer än bilpendlare. För mindre rörliga människor är det värdefullt att enkelt kunna ta en promenad i närmiljön.

Forskning har visat att människor är mer fysiskt aktiva i promenadvänliga bostadsområden än i områden som är mer bilanpassade. Det kan skilja upp till 70 minuters nyttig rörelse per vecka, oberoende av individuella faktorer, och gäller framför allt hur människor väljer att utträtta vardagsärenden. Närhet till service och handel är en väsentlig faktor för ökad vardagsrörelse, liksom utformningen av promenad- och cykelvägarna. Vidare har områden med återvändsgator utan möjlighet för genomfart för gående och cyklister visat sig minska rörligheten, medan sammanhängande nät av gång- och cykelstråk uppmuntrar fysisk aktivitet.

Barns lekmiljö

Barn behöver bra utemiljöer för både vilda och lugna lekar. De behöver också tillfällen att upptäcka världen på egen hand och med andra barn för sin sociala utveckling. Dessvärre visar undersökningar att barns självständiga rörlighet minskar, exempelvis ersätts spontanlek allt mer av organiserade fritidsaktiviteter och allt färre barn går till skolan på egen hand. En av de avgörande faktorerna är biltrafiken, som under de senaste 20 åren ökat samtidigt som barnens frihet att röra sig har begränsats. Att säkra både bra trafikmiljö och bra lekmöjligheter i barns närmiljö är därför viktigt i alla stadsbyggnadsprojekt. Forskning visar att barn leker mer aktivt på kuperade och oregelbundna platser med naturliga inslag av träd och buskar.

Stillsamma rörelser i en torgmiljö...

...eller i en hamnmiljö rik på upplevelser...

... eller full fart. Alla sätt är rätt och ska ha sina möjligheter i en attraktiv stadsmiljö.

Ett bostadsnära grönt område med låga bullernivåer har stor betydelse för trivseln, hälsan och de sociala kontakterna i grannskapet.

Det finns tydliga **samband mellan fysisk aktivitet och hälsa**. Icke aktiva människor löper exempelvis dubbelt så stor risk som aktiva att drabbas av hjärtsjukdomar.

När det gäller typ 2-diabetes är risken för fysiskt aktiva människor att drabbas 30 procent mindre. Att vara fysiskt aktiv minskar också risken för övervikt, benskörhet och vissa typer av cancer samt ökar chanserna till psykiskt välbefinnande.

WHO, Physical activity and health in Europe: evidence for action. 2006

- 75 procent av resandet i Göteborg sker med bil
- Hälften av resorna inom Göteborg är kortare än fem kilometer

Miljöprogrammet för trafiken i Göteborg, Trafikkontoret rapport nr 4:2006)

Buller

Buller är ett av de stora miljöproblemen i dagens städer. Att leva i en bullerutsatt miljö har inte bara visat sig öka känslan av stress eller oro, det ökar även risken för högt blodtryck och hjärt- och kärlsjukdomar. Bullerutsatta lekmiljöer och uteplatser hämmar språkinläring hos barn och minskar möjligheten för äldre och andra med nedsatt hörsel att föra samtal. Allt som allt är buller ett modernt problem som vi behöver hantera i stadsbyggandet.

Cirka 80 procent av bullret i Göteborg uppskattas komma från bil-, buss- och spårvagnstrafiken. Att bygga för ett minskat bilberoende är en viktig åtgärd, som också ger hälsovinster och bättre luft. Därutöver finns flera åtgärder som inte har med den byggda miljön att göra utan med själva bullerkällan, som att sänka hastigheterna vid bullerkänsliga områden, att inte ha fordon med breda, hårda däck och att inte ha dubbdäck.

Det är också viktigt att minska buller från spårvagnar och bussar, både genom att fordonen i sig blir tystare, och genom åtgärder som gröna banvallar som dämpar bullret.

Luft

I Göteborg har luften blivit bättre de senaste 20 åren. En stor del av de återstående luftproblemen genereras av trafiken. Variationer i luftföroreningarna har visat sig samvariera med flera sjukdomsfall som astma- och bronkitsymptom, nedsatt lungfunktion och problem med nedre luftvägarna hos barn. Ju bättre luft desto färre sjuka är ytterligare en anledning att bygga för ett minskat bilberoende. Nya bostäder i lägen med höga halter av luftföroreningar bör undvikas i möjligaste mån.

Tillgång till grönt

Det är värdefullt för alla att ha tillgång till olika typer av grönområden för rekreation och lek. Förutom det ekologiska värdet av grönområdena måste det sociala värdet och deras betydelse för människors fysiska och psykiska hälsa uppmärksammas.

Det är viktigt att varje stadsdel kan erbjuda bostadsnära grönska, som den gemensamma gården eller den egna trädgården. Oavsett om man bor i villa eller flerbostadshus behövs också små lokalparker på grannskapsnivå inom bekvämt gångavstånd. De flesta småbarnsföräldrar och hundägare känner väl till hur viktiga dessa lokala platser är för de spontana kontakterna i grannskapet.

En större stadsdelspark ger sedan utrymme för mer ytkrävande lekar och längre utflykter. De större, sammanhängande och obearbetade naturområdena är en oersättlig tillgång för stadsbor och bör därför värnas. Närhet till olika typer av grönområden har stort värde också ur ett hälsoperspektiv.

Utmaningen bilsamhället

Att ha tillgång till bil i vardagslivet är nödvändigt för många, och bilen kan också upplevas som en personlig frihet. Men den är också ett stort stadsbyggnadsproblem. Bilismen är utrymmeskrävande. Den orsakar buller, luftföroreningar, växthusgaser, olyckor. Trafikleder och -mot skapar barriärer och oanvändbara restytor. Bilåkning ersätter också värdefull vardagsmotion. Det finns ingen annan enskild företeelse som orsakar så många problem som bilåkningen när det gäller stadsmiljön och människors välbefinnande. Ökningen av biltrafiken är det främsta skälet till att miljömålen om frisk luft, begränsad klimatpåverkan och god bebyggd miljö är svåra att nå.

Det är därför viktigt att planera och bygga Göteborg så att invånarna kan bli mindre bilberoende. Om vi utvecklar staden så att fler får nära till service, rekreation och kollektivtrafik kan fler välja att gå, cykla eller åka kollektivt. Stadsmiljöer måste i större utsträckning planeras och utformas ur gåendes och cyklandes perspektiv. Det ska vara attraktivt, tryggt och säkert att röra sig till fots eller med cykel. Minskat bilberoende i Göteborg innebär en bättre stad för alla.

REFERENS

Göteborgssamhällets utveckling, Göteborgs stadskansli, 2007

Miljörapport 2004, Miljöförvaltningen, R 2005:9

Liselotte Schäfer Elinder & Johan Faskunger, *Fysisk aktivitet och folkhälsa*, Statens Folkhälsoinstitut R 2006:13

Johan Faskunger, *Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet – en prioriterad fråga för stadsplanering*, Plan 2007-2, s. 8–12

Pia Björklid, Maria Nordström, Mats Reneland, *Hållbar utveckling i ett barnperspektiv*. Studier av barns användning och föräldrars värdering av barns närmiljö i storstad och landsbygd, pågående forskningsprojekt 2007–2009

Sjuk av trafikbuller? Lerumsstudien, Länsstyrelsen i Västra Götalands län 2006

Bullerpolicy – kommunal tillämpning av riktvärden för trafikbuller, Göteborgs stad, 2006

Planera för cykelparkeringar!

Modell över södra älvstranden

SAMTALET OM STADEN

GEMENSAMMA FÖRHÅLLNINGSSÄTT

STADSBYGGGANDETS PROCESSER

Samtal under stadsvandring...

... och i modellarbete ...

... eller kring en ritning.

SAMTALET OM STADEN

- Bidra till kreativa samtal om arkitektur och stadsbyggnadsfrågor
- Samtala med stadsbyggandets aktörer, allmänhet och media med öppenhet, tydlighet och klarhet om rollerna
- Använd lokal kunskap i stadsplaneringen
- Tydliggör planprocessen och möjligheterna till inflytande
- Uppmuntra byggintressenter till tidiga kontakter i projekt

Arkitektur och stadsbyggande röner ett ökande intresse bland allt fler, och många vill vara med och påverka stadens utveckling. Idag måste stadsbyggandets processer ske med betydligt större öppenhet än tidigare och med förväntningar från omvärlden på det offentliga medverkan i samtal kring stadsliv och stadsqualiteter.

Ett påtagligt tecken på en ökad anpassning till ett stadsliv är att allmänna parker och platser numera tas i anspråk på ett helt annat sätt än för ett par decennier sedan. Invånarna vill och vågar använda de gemensamma uterummen. Därmed uppstår även intresset för stadens utveckling, hur processerna ser ut och möjligheterna att vara med och påverka. Arkitektur och stadsplanering har blivit allt viktigare som kulturfrågor, vilket bland annat medias ökade intresse de senaste åren också tyder på.

De offentliga planerna, såväl tjänstemän som politiker, måste alltså vara beredda att möta allmänheten, media och byggintressenter i samtal kring arkitektur och stadsbyggande. Ofta rör samtalen konkreta, avgränsade frågor, men ibland vidgas ämnena. Exempelvis visade det fördjupade samrådsförandet kring planeringen av Södra Älvstranden under 2005–06 att de intresserade göteborgarna också såg anknytningar till stadens helhet.

Samtalet med göteborgarna

All planering är offentlig. Handläggningen styrs av plan- och bygglagen med formella regler kring samråd och utställning. Hur själva processen går till kan ändå variera. I vissa fall kan det vara lämpligt att starta en planering med ett oskrivet blad i mötet med berörda göteborgare. Exempel på detta är programarbetet för ny bebyggelse i Biskopsgården, där grupper av boende var med i

processen från starten. Andra exempel är programarbete för komplettering av Södra Guldheden respektive Angered Centrum. Barn och ungdomar samt andra grupper, som normalt inte ingår i processerna bör uppmärksammas med den kunskap och de idéer de har om framtiden.

Dessa tidiga samtal ger planeraren möjlighet att dels få kunskap om området från dem som bor och arbetar där, dels beskriva processen ordentligt och få förståelse för den. Därigenom skapas det förtroende mellan den offentliga planeringen och allmänheten, som är en grundbult i en demokratisk process.

I detta förtroende ligger också en tydlighet om att planeringen bygger på en avvägning mellan allmänna och enskilda intressen, och att besluten grundas på en mängd sådana avvägningar. Alla som har synpunkter i en planeringsprocess kan inte räkna med att få sina önskemål tillgodosedda, däremot att få dem granskade och värderade i en öppen process.

Samtalet med fastighetsägare och byggintressenter

Det är angeläget att föra tidiga och öppna diskussioner om stadsbyggnadsprojekt mellan kommunens förvaltningar och olika aktörer. Byggintressenter ska uppmuntras till sådana tidiga kontakter, så att projekt kan utvecklas successivt, från skiss till större konkretisering, i ett samarbete som bygger på att rollerna är tydliga. Detta skapar förtroende och ger i de flesta fall en säkrare och smidigare planprocess och ett bättre slutresultat.

Samtalet med och i media

Media spelar en allt större roll i samhället och har en stor påverkan. Allt som rör stadens förändringar är intressant att berätta om i bild och text. Medias roll är också att kritiskt granska det som sker i stadsbyggandet.

Kommunikationen mellan de stadsbyggande förvaltningarna och media måste bygga på förtroende och öppenhet. Media är också en viktig kanal för att föra ut intressanta frågor till allmänheten. Det offentliga behöver därför ha en aktiv roll i samtalet både för att informera och vara delaktiga i det offentliga samtalet.

Samtal i och om staden, som en del i byggnadsnämndens arbete.

Delaktighet i planeringsprocessen

En detaljplaneprocess tar tid eftersom den ska vara offentlig och kräver delaktighet från berörda. Ett enkelt ärende kan i bästa fall hantearas på några månader, medan en komplicerad planprocess kan ta flera år. Ambitionen från kommunens sida är att processerna ska vara smidiga, samtidigt som de ska grundas på väl övervägda ställningstaganden.

När planeringsuppgiften är komplicerad görs först ett **program** som anger utgångspunkter och mål för planen. De berörda kan då få insyn och påverka planarbetet innan beslut om detaljplanen är fattade. Efter att kommunen fattat ett programbeslut om inriktningen i detaljplanen görs ett förslag till detaljplan och **samråd** genomförs.

Resultatet av samrådet kan leda till omarbetningar i vissa avseenden, varefter **utställning** sker av planförslaget. Om synpunkterna under utställningen inte föranleder väsentliga ändringar fattas beslut om **antagande** av detaljplanen. Den vinner **laga kraft** när eventuella överklaganden prövats.

GEMENSAMMA FÖRHÅLLNINGSSÄTT

- Identifiera aktörer och olika intressen i en planprocess
- Göteborgs Stad ska uppträda som en aktör med samsyn i projekt
- Beskriv vilka kvaliteter som ur allmän synvinkel är de viktigaste
- Använd kvalitetsprogram, arkitekttävlingar och studieresor som verktyg
- Studera genomförande och ekonomi tidigt i processen

Stadsbyggandet sker utifrån ett stort antal processer med många medverkande aktörer. Varje aktör har egna specifika intressen i när, var och hur staden byggs, men det finns också ett antal aspekter kring god stadsbyggnad som det kan finnas samstämmighet om. De som företräder det offentliga i stadsbyggnadsprocesserna måste ha ett gemensamt förhållningssätt till såväl visioner och mål, som till de konkreta frågor som är aktuella i varje planeringsuppgift. Kvaliteten i stadsbyggandet gynnas av att samspelet med fastighetsägare och byggintressenter i projekten utgår från en klar bild av vilka intressen som är specifika och värderingar som kan sägas vara gemensamma.

Planprocesser är ofta komplexa och kräver tid för eftertanke och diskussioner.

De ställningstaganden man gör i planeringsprocessen innebär till en stor del en avvägning mellan enskilda och allmänna intressen. En helhetssyn måste präglade beslutsfattandet.

Samverkan mellan nämnder och förvaltningar

Många kommunala nämnder och förvaltningar är delaktiga i stadsbyggandet. Varje nämnd styrs av en specifik lagstiftning och driver en verksamhet som har en beskriven uppgift i kommunens helhet. Därmed finns det också speciella intressen som varje förvaltning vill uppmärksamma i de konkreta projekten, men också förhållningssätt och värderingar som utgår från respektive förvaltnings kompetens. I en bra planprocess är det alltså fundamentalt att deltagarna från olika förvaltningar skapar en väl förankrad samsyn kring de kvaliteter som ur allmän synvinkel bör uppnås.

Samverkan med övriga aktörer

I de allra flesta stadsbyggnadsprocesser samverkar Göteborgs Stads förvaltningar med privata aktörer, kommunala bolag eller statliga intressenter. Ofta startar en process med en förfrågan från en intressent om att bygga nytt, bygga om eller göra förändringar i infrastruktur, som påverkar en plats. Ibland kan förfrågan ha konsekvenser som går längre än det som utspelas på den aktuella platsen. Att ingående kunna analysera platsen som en del i stadens helhet är en viktig uppgift för den offentlige planeraren, liksom uppgiften att se konsekvenser av och möjligheter till utveckling av förslag från intressenter.

I områden med stort förändringstryck och många förfrågningar om planläggning är det lämpligt att göra en programöversyn som visar ett områdes värden och vilka förutsättningar för förändringar som finns. Förfarandet ger möjligheter att dels bevara värdefulla miljöer, dels komplettera stadsdelen utifrån allmänna intressen. Det kan exempelvis gälla ny bebyggelse, upprustning av grönytor och gångvägar, samt förbättringar som ökar upplevelsen av trygghet. De olika aktörernas intressen vägs mot de allmänna i en öppen dialog.

Ett kvalitetsprogram kan vara nödvändigt i större ärenden. Detta kan lägga grunden för en samsyn när det gäller områdets arkitektur, form, material och färg. En kommunikationsplan kan också behövas i komplexa ärenden och där det finns stort allmänintresse.

Arkitekttävlingar är ett bra verktyg för att beskriva alternativ samtidigt som nya idéer förs in i projekten. Gemensamma studieresor ger möjlighet till gemensamma referenser, som underlag i samtalen om staden.

Ekonomiskt genomförande

Tidigt i en planprocess måste en ekonomisk kalkyl göras för att klarlägga förutsättningarna för genomförandet. Planläggning som ger byggrätter skapar i många fall betydande värden för markägaren. Det kan därför vara skäligt att byggtressenten bidrar till kostnader för att höja kvaliteten inom planområdet, exempelvis genom förbättrad tillgänglighet till grönytor, bättre belysning eller förändringar av trafikens ytor. I ett tidigt skede i planprocessen identifieras sådana förbättringar som byggherren genom ett avtal bekostar, helt eller delvis. Det är viktigt för byggherrens säkerhet i plan- och byggprocessen att dessa åtaganden blir tydliga så tidigt som möjligt och successivt kan konkretiseras.

Inom större programområden, där flera detaljplaner görs under en längre tidsperiod, kan det finnas behov av att upprusta infrastrukturen efter hand. Bidrag från flera exploatörer till dessa åtgärder kan därför behöva ackumuleras för att därigenom höja hela områdets kvalitet under utbyggnadstiden. Redan i programskedet behöver studier göras av hur kommande byggrätter skapar värden som kan bidra till upprustningen av gemensam infrastruktur.

För kommunens ekonomi är det också nödvändigt att klargöra eventuella behov av följdinvesteringar som skolor och förskolor. Det är också viktigt för alla aktörer att uppmärksamma att ett planprojekt inte slutar med lagakraftvunnen detaljplan. För att de ursprungliga intentionerna ska kunna fullföljas behövs en fortsatt samverkan kopplat till bygglov och bygganmälan samt lantmäteriförrättningar.

Göteborg är en stad i stark förändring, i en region som växer. Stadens centrala delar utgör också kärnan, den stora mötesplatsen i regionen med de ökade anspråk som detta ställer. Samtidigt ska alla stadsdelar kompletteras och utvecklas till mångsidiga, väl fungerande miljöer för vardagslivet. Göteborgs rötter och karaktär ska också kännas levande mitt i alla förändringar.

Stadsplaneringen står därför inför många intressanta utmaningar. Den skall främja en hållbar utveckling med människan i centrum, så att Göteborg blir en bra stad både i vardagen och när det är fest.

Skriften Stadsbyggnadskvaliteter vill visa byggnadsnämndens och stadsbyggnadskontorets syn på hur Göteborgs stadsmiljö bör utvecklas. Den ska ge vägledning och vara ett arbetsverktyg i stadsplaneringen, men vänder sig även till alla intresserade som vill engagera sig i och diskutera Göteborg som mötesplats i vid mening och som en trivsamt, vacker stad att bo i.

Göteborgs Stad
Stadsbyggnadskontoret

www.stadsbyggnad.goteborg.se
Stadsbyggnadskontoret, Köpmangatan 20, Box 2554, 403 17 Göteborg
Tel: 031-368 00 00 E-post: sbk@stadsbyggnad.goteborg.se